

№

ГОБОМ

ИЗЛАЗИ МЕСЕЧНО

KALANGYA

ALAPITOTTA
SZENTELEKY KORNÉL

SZERKESZTIK:
SZIRMAI KÁROLY ÉS DRASKÓCZY EDE

1938. december

VII. évf. 12. szám

NÉMETH LÁSZLÓ: Tanu-évek (Regény — Folytatás)	529
BERÉNYI JÁNOS: Színváltozás a puszán (vers)	538
CZIRÁKY IMRE: Öregapám rózsafája (elbeszélés)	539
MANOJLOVITY TODOR: Madách Imre és Az Ember Tragédiája ..	544
HERCEG JÁNOS: Vaknak áll a világ (elbeszélés)	550
KÁZMÉR ERNŐ: Selma Lagerlöf	555
BERÉNYI JÁNOS: A három király ajándéka (elbeszélés)	566
KASS LÁSZLÓ: Fiatal magyar képzőművészek bemutatkozása .. .	569
KÁZMÉR ERNŐ irodalmi szemléje; Pearl S. Buck — az új Nobel- díjas; Dsida Jenő: Angyalok citeráján	572

JUGOSZLÁVIÁBAN

Egyes szám ára . . .	10 Din
Negyed évre	30 Din.
Félévre	60 Din.
Egész évre	20 Din.

MAGYARORSZÁGON

Egyes szám ára . . .	1'50 Pengő
Negyed évre	4'50 Pengő
Félévre	9'— Pengő
Egész évre	8'— Pengő

Cena: Za celu godinu Din. 20.— pola godine Din. 60'— 3 meseca Din. 30 — Pojed. broj Din. 10. —

A Nyugat karácsonyi ujdonságai

ILLYÉS GYULA

MAGYAROK

C. KÉTKÖTETES KÖNYVE

A könyv előszavából:

„... A könyv nehéz időben jelenik meg, épp ezért lehet értelme: nehéz dolgokról szól, egy nép létéről s létjogosultságáról. Pontosabban nem tudom összefoglalni, nem is akarom; nem kiszolgálni, nem gyámolgatni próbálok az olvasót, csak megindítani: nem nézem le. Legszébb jutalmam az lenne, ha a könyvet kielégítőenül tenné le, nemcsak kielégítőenül, de lelkifurdalással. Ha szomjat oltanék belé; ügyem az ő ügye. Ha úgy tekintené, mint egy csomó levelet, melyekre válaszolnia kell...”

A két kötet ára

füzve **6.40 P**

egészvásznonkötésben **8.80 P**

HEGEDÜS LORÁNT

GÖRGEY

C. DRÁMAI KÖLTEMÉNYE

A könyv előszavából:

„Drámai munkámnak a hőse nem Görgey, nem Kossuth, hanem maga a magyar faj. Ha családi kronikánk helyes, mi még a honfoglalóktól származunk és viseljük azt a Sorsot, amely ellen nincs menekvés. Fajunk a dacnak népe és ezért a magyar faj drámája a Dac tragédiája.”

Ára füzve **3.60 P**

Egészvásznonkötésben **4.80 P**

KARINTHY FRIGYES

KIADATLAN

NAPLÓJA

ÉS LEVELEI

BEVEZETTE:

BABITS MIHÁLY

SAJTÓ ALÁ RENDEZTE:

ASCHER OSZKÁR

12 MÜMELLÉKLETTEL

Ára füzve **4.— P**

Selyemballonkötésben **5.60 P**

**A fenti könyvek megrendelhetők
a Kalangya szerkesztősége útján is**

TANU-ÉVEK

(Regény — Folytatás)

9.

Jól emlékszem erre a télre. Hogy adósságainktól szabaduljunk lomha, szobafogyasztó butorainkat raktárba adtuk; a magunk számára egy pirinyó kétszobás lakás is elegendő volt a Városligetben. Az ember annyival vékonyabb a kredencénél, a tél majd csak eltelik, gondoltuk, szorosan is, tavasztól meg ott van, lakótalan, a gödi ház. Számításnak nem volt rossz: a megtakarított lakbérnél is többet köszönhetek neki — egy idilli foltot az emlékezetemben. Több mint harminc éve tud rólam a pesi bejelentő, enél az Ilona utcai szükséglakásnál azonban barátságosabb odubán nem laktam ezalatt. A járművek mintha ki lettek volna tiltva ebből az utcából: egy-egy néma magánautó vagy a káromkodva becsördülő szenes kocsik voltak napon át a forgalom. Ablakaink egy elhagyott, bizarr izlésű villára néztek, a gazdája külföldön utazott, apró kertésze pedig egy óriási vesszősöprével takarította a haladkló kertben a nyirkos levelet, később a havat. Jókedvű kis ember volt ez a kertész, zömök, piros, tömpe kezű, kurta combu, egy kicsit gügye is talán — órák hosszat elszórakoztatta a lányaimat az integetésével.

Azokból akkor már kettő tipegett a kedves lombutórok közt, melyek a dédnagymama plüss szalonján kívül jóformán csak egy letakart sodronyból, gyerekágyból, kihúzható fióku díványból álltak; — a harmadikat a feleségem cipelte felpuffadt testében a szénatéri piacra s vissza, egyre nagyobbakat fujtatva a meredek Fiáth János utcán. Milyen jól megvoltunk a két kicsiny helyiségben. Művészember köré vagy az igazi jólét való, melyben mindent a maga izlése szerint alakíthat, vagy a bohém-egyszerűség, ahol holmijaink groteszk pajtások, kik nem izlésünkhöz, hanem szegénységünkhöz melegednek hozzá. Mivel az elsőt tisztességesen el nem érhettem s el sem fogadhattam, mindig az utóbbira vágytam. Itt ez vett körül. Izléstelen nyársolgár butoraim mindig rösteltem kissé; itt jöhetett akárki, a legelfogulatlanabbul keltem föl a vékonylábu női íróasztal mellől, melyet egy piperre asztalka mintájára készítettek a nagyma-

ma fénykorában, két szekrényke is volt rajta kétoldalt, levélpapírnak vagy kölnivíznek. Bohém kedvem feleségemre is átragadt. Az utolsó évszak ez, melyben házasságunk az volt, aminek lennie kellett. Ő a fehérbundás Magdát sétáltatta a Bástyán, én Humme Inquiry-ét követtem London és Königsberg közt; este azonban amikor a munkától kábultan felkeltem s a kis szobában csak három lélegzet pihogott (a negyedik élet ott rugott a hozzám simult testben): együtt voltunk.

A boldogság lett volna ez — ha ép ezen a télen a boldogságot bűnnek nem kezdi az ember érezni. Amikor reggel iskolábamenet, az udvari folyosóra kiléptem, egy dantei tölcserbe kellett lepillantanom. Az Ilona utcára könyöklő friss-építésű házrész alatt, melyben mi laktunk, a közös udvaron tul, ósdi bérház vagy inkább bérkut süllyedt a Batthyany utcai ismeretlen mélységei felé. Ez a ház a mult század elején a polgáriásodó Viziváros büszkesége lehetett, a mi korunkban azonban már csak sötét proletártanya. A korlátról jól beláthattunk a piszkos lépcsőházakba, a sötét boltok, nedves falak alá; a társadalom hosszmetzete volt ez; a mélységben elvesző lebuajok s a külföldön utazgató ur kéjlaka közt. Az ur szerencséjire nem tudott erről a tölcserről; énnekem azonban, akár ki, akár be, le kellett pillantanom belé — s érezni a középen levők büntudatát. Nem emlékszem, hogy egyszer is az alsó kapun mentem volna ki, a Batthyany utca felől talán meg sem ismerem a lakóházunk. E borzalom azonban növelte csak a szennyes mély vonzását, melynek képzeletemben még megszámlálhatatlan emelete volt lefelé.

De ha oppozsumprémes bundámban (mely egy télikabátnál nem került többbe, de tizesztenéi viselés után épuzó rajtam, mint amikor betegség ürügyén rámrakták) rösteltem is leereszkedni belé — a mélység elküldte hozzám követeit; behatoltak a lakásunkba s nem lehetett szabadulni tőlük. Az apró lakásban a házimunkára nem cselédet, hanem bejárónét vettünk föl. A jelentkezők közt volt egy apró nyomorék asszonyka: a hátán pup; karja, orra kislányosan vékony — egy negyvenéves, aszófélben levő kislány, akit a hajdani angolkór őrizett meg ilyen csenevész fiatalnak. A beszéde s az értelme is, mint a nyomorban élő, koránért lánykáké: mindent megfigyelő bölcsködő, valami bánatos árnyalattal. Elmondta, hogy munkanélkül van, ruhájából az a nehéz dohszag dől, melyről a szegények orvosai vizsgálat közben azonnal megérzik a vi-zeslakást. Egy kicsiny friss, szenvedni s panaszkodni tudó lélek nyomor és nyomorékság kettős hüvelyében. Rábeszéltem a feleségem, hogy őt vegyűk föl. De fölvenni könnyebb volt, mint szabadulni tőle. A sötétbarna, földszagu gnómhoz, legnagyobb meglepetésünkre egy férfi is tartozott. Hivatalos minőségében vadházastárs, való-lójában a mosogatásnyi exisztencia élösködője. Egyiküknek sem volt semmi foglalkozása ezen a bejárónéságon kívül s most, hogy e rég sóvárgott hivatalba bejutottak, rajtuk át kapaszkodtak a táplálkozni is szokó társadalomba. Az asszonyt még csak el lehetett viselni; a férfi azonban förtelmes fráter volt; attól fogva,

hogy az asszony mögött a konyhába beódalgott, mindenbe bele-szólt, mindenből valami állást, üzletet, borralalót akart magának teremteni s ha egy-két pengőt kicsalt, azonnal elitta. Házas pö-reiknek és tornáiknak nemcsak hogy a mi konyhánk lett porondja, de mi magunk is meghívott tanui s birói. Minthogy odahaza nem volt meleg helyük, késő estig elpiszmogtak a konyhában. Benn az alvó gyerekek, odakinn a két barátságtalan alak; egyáltalán nem lett volna csoda, ha a csorgó tányérok közt, az apró sikkasztásoknál étel-lopásoknál nagyobbat is kifőznek ellenünk. A feleségem elküldte volna őket — de hova lehetett ezeket küldeni? A Bűn című regényem eszméje vagy inkább érzése itt szállt meg igazán. Ez a két figura (akik különben azon melegiben is beléke-rültek félbemaradt regényfélémbé: az Egy új nemes szekta törté-netébe) a mi polgári büntudatunkba kapaszkodott. Visszalökni csak úgy lehetett, mint zsufolt mentőcsónakok pereméről mondják, le-metszve a kezük.

A legnyomasztóbb azonban az volt, hogy az ilyenféle sorsok azon a télen nem is mentek különösség számba. Nemcsak a Bathyany-utcai udvarból szivárogtak föl ilyenek kabát nélkül, a hidegtől kéken, hanem az egész város tele volt szakadtruhás, ló-gótalpu, szilvaszínű csavargókkal. Az iskolákban, ha a nővér né-hány cipőtálpához jutott s azt hurré tették, félosztályok rohantak le a rendelőbe, ennikerő kidőlt cipőjük az íróasztal felé tartva. A legtöbbet nem azért nem kellett elutasítani, mert a lyukat csekély-lettük, hanem mert a cipő nem bírta meg többé a talpat. Az in-gyen ebédek száma megkétszereződött, megháromszorozódott, pedig hiányzottak közülük a szemérmes koldusok, akik most vesz-tették el az évtizedes kenyeret s még nem törtek bele a kére-getésbe. A vidékről rajokban jött föl kenyértelen kisipa-ros s a szerencse próbáló napszámos. Siró férfiak szőlították meg az embert: munkát könyörögve s a tiz fillért megköszönve. Az ország minden dialektusa itt rebegett, dadogott, mentegetőzött, hálálkodott az ember körül; mintha az ország egy kietlen erdő volna, amelyből a nagy tél a városba szoritja a farkasokat. A vá-rosmajoron félelmes volt este végigmenni: a gesztenvefák mellől komor kéregetők léptek az ember elé; némelyiken már-már jel-mezszerű százfélékép rongyos és foltos klepetyus. Jogos volt a gyanu, hogy szívlágyításra szerkesztették így össze vagy inkább szét. Azonban akkor is átjárt rajt a dermesztő szél s kék volt alatta a kilátszó comb.

Sem a háboru alatt, sem az előző években nem értünk ilyen nyomort. A mai viszonyok virulók ahhoz képest. S elértük-e már a legrosszabbat? Az ember mint mindenből a környező nyomorból is annyit birt el, amennyit megszokott. Ami megrendít: nem a lét, hanem a változás. S most az egész társadalom mintha ketté akart volna szakadni; az Ilona-utca velünk boldog fixesekkel sonkák és sajtok illatárjában szállt föl, a Batthyany-utcai udvar pedig roha-mosan süllyedt, zuhant lakóival lejjebb és lejjebb. A két szétvált

világ közt már csak néhány bejáróné kalimpált, mint a mienk is egy rossz mosogató rongyon függve. Engem ez a rohamosan nyomorodó nyomor kezdett megviselni. A szociális nagylelkűsködést mindig megvettem. Azt az okoskodást sem fogadtam el, hogy mert sok a szűkölködő, nekem is le kell tennem a magam szerszámát — s küzdenem a szűkölködőért. A társadalmon mindenki ott segíthet csak, ahova a képességei állították; s ha a Tanu egy emberin érző, nagylátókörű elitet teremt, az a szűkölködőknek is nagyobb haszon, mintha én beiratkozom valamelyik népmentő cégér alá. Ez a sebes, vizárszerű nyomor azonban más volt. Ha pályámból nem is vetett ki, megnövesztette fogékonyságom minden iránt, ami a közcsapásra segítség s tőlem sem egészen idegen. Az önképzés építő anyagaiból mind többet voltam kész a mozgalom lángjába vetni.

S a mozgalom, mintha neki is a válság csinált volna szelet egyre több alkalmat kínált az áldozatra. Még február végén egy valódi napilap került a kezébe. Zilahy Lajos akkor vette át a Pusztlással megindult népmentés közlönyéül a Magyarországot! Hogy a magyar elem mi volt hazájában, azt egy jövő történet; semmin sem mutathatja ki inkább, mint háboru utáni sajtónkon Tíz-tizenkét napilap s mind azért, hogy a nemzetre egy-egy től idegen érdeket rákényszerítsen; a baloldali lapok defenzívába szorítva szinte kizárólag a zsidóság érdeke védelmét látják el: a jobb- oldali sajtó idegen vérű és szellemű főpapok, mágnások. Habsburg- szállítók hajmeresztő partikularizmusát védi a közérdekek mezében. Egyetlen újság sem volt, ahova a magyar író mint szellemi otthonába kívánkozhatott; egyetlen kolumna, ahol sorainak szégyenkeznie nem kellett a szomszédságért. Ilyen viszonyok közt a Magyarország meghódítása vívmány volt. Tizenöt év után végre egy rés, melyen át az új magyar problematika a művelődésen újság- olvasást értő közönségre is rázudulhatott. Hogy ez a rés inkább csak zsilip volt, melyet el lehetett zárni s szabályozni, azt persze azonnal láttuk. Nem a magyar író és olvasó vívta ki — hanem az Est-lapok engedélyezték. S ha engedélyezték, okuk volt rá. A szerkesztő multja és talentuma sem bátoríthatott tulságosan. A felsőbb tízezer kedvence a pakfon-irodalom nagyvállalkozója népmentő az Est-lapoknál. Vezeklés lesz ez vagy konjunktura? De Zilahy a Szabadság gárdáját vette maga köré: Illyés Gyula, Kerék Mihály, Féja Géza, Tamási Áron, Kodolányi János nevét olvashattuk igazi rotációs papíron. Fölállított a hallatlan elv, hogy írónak és magyar embernek is szabad újságot csinálni. — Akármilyen hibáinkat el tudtam és kortholtam a folyóiratok szűk, laboratóriumi világában — a sajtóban csak újjongani tudtam nekik. Vakmerően még az a remény is fölgerjedt bennem, hogy ha ők szóhoz jutottak tíz év után én is kikerülök végre a nyilvánosság elé.

Sosem vetettem meg az újságpapírt — legfőlegbb, amit rája nyomtak. Tízezerhez szólhatni, egy-egy kitisztult gondolatot a nagy tanítók világosságával vetíteni a tömegbe; magában is mel-

let-emelő feladat. De az újságnak nemcsak pedagógiai, írói ingere is van. A klasszikus irodalomnak tíz vagy husz műfaja volt — az újság arra sarkalja a teremtő író, hogy százfélét teremtsen. A vezércikktől a törvényszéki beszámolóig egy-egy labdarugó mérkőzés leírásáig mindenben el lehet árasztani a szellem fényit — nincs az a feladat, amelynek egy író alkotással nem tudna megfelelni. Aki újságot ír, az oda van verve az élet elé, merítenie kell belőle és tölteni belé; a szegénység elapad közben, de a bőség meggazdagszik. Az én akkori mohóságom, éberségem, ötletbőségem nem is kaphatott volna nagyszerűbb tomboló helvet egy napilapnál. Az ember megéri a műfajaira s lekopnak róla a műfajai. Az özvegy publicisztikának én azon a tavaszon lehettem volna vőlegénye.

A szerkesztőnek, sajnos jó emlékezete volt s nem felede el egy kurta, de mindent kimondó megjegyzésem. Szabó Lőrinc, a helyettes szerkesztő a Babits-iskola ellenszenvével nézett. Így a sorkatonák mellett én csak aféle rézgombos tüzoltó lettem, akit sátoros ünnepen hívnak be — uniformisával a tömeget növelni. Összesen két megbízást kaptam; március tizenötödikére s husvét vasárnapra. A tanulmányaimat nem készítettem ekkora mügonddal. Az esszé olvasó megért ha háziasabban, szinte morfondírozva beszélek is neki; a »vulgus« élé mint a jó tanárnak el kell készítenem magam. A márciusi cikk: Jelszó, Petőfi, el is csuszott valahogy; alapgondolatát, hogy az erköles az, ami az írónak szerepet teremt s a tehetségnek utat tör, az idő azóta megcáfolta rajtam, Petőfi dicsérőjébe azonban mégsem lehetett belékötni. Annál nagyobb felzudulás követte a husvétii Sznobok és parasztokat. »Európa csak iskola, — a feladat Magyarország.« »Európai iskola nélkül a magyar gondba legfölebb befürod magad, fölébe nem kerülsz.« Ha kissé szilaj is volt a hang, alig lehetett volna egyszerűbb, cáfolhatatlanabb s idöszerűbb tételt állítani ép e mozgalom hajszálán az egymást fitymáló népi-magyar és asszimiláns-európai tábor felé. A »sznobok« voltak annyira műveltek, hogy amit nem akartak ingül hordani, nem vették magukra; — a »parasztok« azonban, akik már a Nemzeti radikalizmusról szóló tanulmányért is bosszankodtak — úgy érezték, hogy az östehetségéről irtakkal markukba nyomtam a hotránvkövet. Németh Lászlónak fája, hogy a négyelemis népből különb írók támadnak mint ő s irigysége és népgyűlölete most hangulatot csinálna ellenük, de itt vagyunk mi, akik megvédjük őket. Fájdalmas volt, hogy leleplezésemre ép Möricz Zsigmondot sikerült beugratni. Möricz Zsigmonddal rendkívül furcsa a viszonyom. Ő maga írta nemrég, hogy mi rokon gondolkozásuak vagyunk. Ez azt hiszem nem frázis — én legalább az élet alapdolgaiban egyetlen magyar író, sem érzek annyira rokonnak mint őt. Magánbeszélgetésben meglepetve láttam, hogy a rézibb magyar irodalomban is ugyanazokért lelkesedünk, ugyanazoktól idegenkedünk — a köztiteltől eléggé eltérően. De amennyire bol-

doggá tesz ez az egyezés (melyet azt hiszem kispolgári gyökerünk és kálvinista nevelésünk, s nem alkatunk magyaráz) annyira megdöbentett mindig, amikor a tanulmányaimban olvasottakról talált nyilatkozni. Akár korholt, akár dicsért — mindég az a leverő benyomásom maradt vissza, hogy, engem, aki az iskolásgyerekeknek is hozzáférhető vagyok, a »rokongondolkozásu« nagy író következetesen félreértett. Tul sokat szedtem fel abból az időből, amely nem az övé vagy nyelvemben van valami csavarosság, amit józan izlése nem vesz be: nem tudom. Amikor a Sznobok és parasztokra adott válasza megjelent, el sem tudtam hinni, hogy ily jóhiszeműen ennyire félre tudhatott magyarázni. Amióta Berzsenyim féldrédicsérte, ez iránt nincs kétségem. Ő csakugyan elhitte, amit Féiáék zugtak, hogy az őstehetségekben én a fölemelkedő népet akarom visszazoritani. Így történt, hogy e párbajtól vonakodó író egész munkásságában az egyetlen személy ellen intézett támadás ép az én nevemre szól. A Szabadság persze sietett ráhuzni a tust, a nyilvánvaló mellébeszélésre. Zsilinszky, Fėja mint a demokrácia arkanycsalói csapkodtak, úgy hogy az olvasók köréből kelt fel néhány betűismerő mellettem. Parázs vita támadt, épen csak az én védekezésem nem kapott helyett a Magyarországbán.

Amikor Zilahyéktől így kiszorultam, a nyomdában már ott volt a Válasz első száma. Még az elmúlt ősön az első Tanu-évfolyam lezárása után jelent meg egy nyílt levél valamelyik szitakötő életű, ifjusági lapban. Egy Pongrácz Kálmán nevű fiatalember abban nagy magasztalásokkal keverve heves szemrehányásokat tesz, hogy magamnak kerítettem most már egy hangtölcsért: megvan a Tanu, de mi lesz szegény, némaságra kárhozott kortársaimmal. Ne legyek önző bővitsem ki a Tanut az új idők Nyugátává. Nem tudtam mosolyogjak vagy bosszankodiam-e ezen a tájékozatlanságon, de mekkora volt meglepetésem, mikor a dolgokat ismerő debreceniek is olyasmit hümmögtek, hogy naiv, naiv levél, alapjában azonban igaza van ennek a Pongrácznak. Engem semmivel sem lehet jobban ugratni, mintha kötelességmulasztást vetnek a szememre. Szóval én vagyok önző, én akarom egyedül élvezni a Tanu gyönyörűségét — förmedtem rájuk... Hát tessék, vegyétek ki belőle az osztályt ti is. A Tanut nem rontom el kísérletekkel; de ha annyi a medret kereső bőség ebben az országban, tessék ragadjunk ásót, ti is én is, vessük meg az árkot s majd meglátjuk mi folyik össze belé. Azokkal, akik kétszer fölültettek, nem ülök le lapot alapítani, de itt van Debrecen, jelölje ő a szerkesztőségbe Gulyást, harmadikul én meghívom Fülep Lajost, akiből az egész Pusztulás patazik s mint bebizonyította, nekem is jóakaróm. A szerkesztésre alkalmatlanabb három fakirt nehéz volna összeválogatni; de mind a három egyenes, magyar és el nem adó — hátha mi mesebeli szörnyek visszük véghez, amire a literátori simaság nem képes.

A debreceniek gyűrűköttek, fogadkoztak, Fülep szép ordóként hordható levélben állt be a triumvirátusba — s bámulí magyar:

most hogy nem könyörögtünk nekik, mint akik nélkül nem megy, hanem épen csak bejelentettük: ez indul s ha kedvetek van, csatlakozhattok, a tavalyi s tavaly előtti vonakodók is első hívásra fölcaptak. A beszivárgó kézirat anyag nem volt kitünő, de nem volt mindennapi. Az évek óta hallgató Fülep Lajos torkából kifordult a dugó s utána huszonhat csomós, aludtvérszerű sorshányó beszéd; a bevezetés — mint jelezte. Gulyás Palinak a felelős szerkesztőnek rimánkodnia kellett, hogy legalább fejezetkékre oszthassa az olvasók könnyebbségire. E magyar-kinu sárvulkán mellé rakd oda Szabó László gyalult cikkét a művészetként üzött közgazdaságról (teksztusa az én Tizennyolcadik századomban); utána a Prae írójának, a nagytehetségű és nagyhóbortu Pfisterer Miklósnak bemutatkozó szemelvényeit, hogy a Nagyalföld minden olvasója elszörnyedjen és megbotránkozzék, majd megint Debrecen dohog Gulyás Pali morfondirozásaiban Madách fölött. Halász Gábor Szabó Lőrinc rajongását éli ki. Illyés a párkányi hidat építi meg a dunai testvériséget szolgáló versében, én mint vendég egy Hungarologiai Társaság tervét s néhány bírálatot hajtok be fűszerül az utolsó percben. Hogy az egész nem igen illik össze? Majd összefő, csak legyenek mindig akik hajtanak belé. E folyóirat sorsa nem azon függ, hogy jól pomádézott művek jelennek-e meg benne; hanem hogy hány s milyen embert tud a problémáira ráuszítani. Kísérlet — ajánlom címül. Megástuk a kutat, a víz lássa, kell-e neki és gyűlik-e belé. Amellett többértelmű is a szó; a műfajt is megnevezi: kísérlet azaz essai. Gulyás tiltakozik: ő neki a kísérlet nem elég heroikus, mintha magunk sem vállalnánk, amit csinálunk. A három szerkesztő két hónapon át másról sem levelezik mint a címről. Fülep azt ajánlja, legyen: Petőfi, ahogy az olaszoknak is volt egy Leonardójuk. Jelszólul én vállalnám is (innen a Jelszó: Petőfi) a felelősségtől azonban elborzadok. Egy ilyen cégtábla alatt mi állhatna meg a kirakatban? Gulyás a Válasz-hoz ragaszkodik. Ez is az én költésem: Juhász Géza egyik pesti látogatásakor huztam elő az első üveg ürmös fenekéről. (Az ország kérdez, s a lap felel vagy inkább a szerkesztő kérdez s az ország felel íróim át?) s hiába átkozom el és tazadom ki utóbb — végül is ebben ragadtunk meg. Válasz — hirdették április végire a Kecskeméti Nyomda szép borítékpapírján a disztelen fekete betűk — s a legkalandosabb magyar folyóirat, egy eljegyzési vagy rendelő megnyitási hir vastagságában a felelőtlen kommunikék rovatából is közzé teszi, hogy megszületett.

S a harmadik hadszíntér? Ha van kő, amelyről senki sem tudja, hol áll meg s kit talál, hát a szó az, az igaz szó különösképen. A Sznobok és parasztokkal — az első héten — úgy látszott csak vihart vetettem — a másodikban kiderült, hogy szerencsét, jaj milyen szerencsét is. Felsőgödre kapom a levelet Illyéstől, hogy keressem fel őt a hivatalában, a rádió be akarja vetetni magát s abban a bevételben nekem nevezetes szerep van szánya. Gondolnivaló, elcsodálkoztam. Idáig még csak egy felolvasásra sem hitt meg

az éter (mi szüksége is lehetett volna a Tanura Gyula diáknak?) Illyés levelében sem kerestem mást, mint fantasztikus félreértést vagy közvetítésnek öltöző közeledést. De minthogy ezt a közeledést többre becsültem az éternél is, azonnal bementem. Illyés szedte a kabátját: át kell mennünk a MOT-ba, ott lesz a haditanács. S mi is az a MOT? Az Országos Tudósító — A Magyar Távirati Iroda egyik leánya, egy cég a rádióval. Van neki ott egy barátja. Németh az is, csak Imre. A *Pusztulás* körüli cikkintásban barátokoztak össze, tud az egykéről, ismert Isbert Dunántul-orzó könyvét; egyszóval: istenfi. Ő majd elmondja, mire esküszünk össze. A MOT ott székel a Zrinyi utcai házban. Ahogy beléptünk, a Gál Pista befogatására gondoltam; elébb hittem volna, hogy Hetényi szobájában kelljen vallanom, minthogy Németh főszerkesztőében főzsem a Stúdió bevételét. A főszerkesztő áradó nyáiasággal fogadott. Regénybe való magyar keverék; könnyelműségiben: dzsentri; svádájában: ujságíró; nézeteiben: narodniki. A lábán a kamáslit kerestem; újján a nikotin helyét, kissé gyürt arcán a Féja Géza szemét. Az én ügyemből addigra már egy csodaszerű Jókai-fejezetet csinált. Kozma Miklós elolvasta a Sznobok és parasztokat s azóta nem lehet birni vele; meg van dühödve, hogy teremtsék elő azt a Németh Lászlót. Ki az a Kozma, tudakolom. Akihez Kodolányi a kritizáló leveleit intézgeti a Szabadságban? Az. De neki sincs sokkal jobb véleménye a műsoráról. Csak a megfelelő ember hiányzott idáig. Most azonban nem engedjük meghülni a lelkesedését — Ő már beszélt neki a Tanuról, hunyorit rám tárcsázás közben.

Akit felhivott: Kandó László, képzőművészeti iskolai tanár. Kozma unokaöccse s bizalmasa. Délután őt látogattuk meg a Széputcai műtermében Gyönyörű test, előkelő megjelenés, nyugodt modor. Magyar urfajta, egy félbemaradt művész bölcs cinizmusával s méla értéktiszteletével beoltva s ellágyitva. Őszes halántékával, lágy vonásaival mintha egy halk-beszédű uri remeteségből lépett volna ki, amelyet hindu hajlandóságu magyar dzsentrik rendeztek be fölényes unalmuknak. Korántsem lelkendezett úgy mint a MOT szerkesztő, az azonban látszott, hogy kényelmesen lebonyolódó életének azokat a pillanatait, amelyekben az ügyön mozdíthat, hajlandó ránszárni és sokkal jobban megvan mindene, semhogy ezért vizontszolgálatot várna. Niki fel van bősziülve a műsor miatt, állapította meg mosolyogva, mint aki ennek a felbőszülésnek csak krónikása akar lenni, de oka is lehet. Milyen jó regényalak, gondoltam, a rádió összeesküvésnél jobban élvezve az ember prousti aromáit. Néhány nap mulva: Kozma vacsorázó vendégei voltunk a Carlton-pincében. A két közvetítő: hennünket írótak tálalt; a nagyur és az irkászok meg örültek egymásnak. — nini, ezek közt is vannak egész ember-szabásu emberek. Egy kis nehézség a megszólítás körül volt. Te, mondta a volt törzstiszt s mi már csak egymás miatt sem mondtunk volna »méltóságos urat«. Ki? kérdezte Kozma, az egyik bizonytalan alanyu mondatban ki nem is-

merve magát. Te, mondta Illyés olyan nyomatékkal, melynek ha most regényt írnék egyoldal kevés volna. Nemcsak én jegyeztem meg ezt a nyomatékot, hanem Kozma is. Figyelted, mondta a vacsora után Kandónak, nem méltóságosurazta. Ez tetszik nekem. A dunaparti éjszakában magukra maradvá, a két író is kicserélte a véleményét. Kivételesen én voltam a pesszimistább. Katonatiszt, mondtam. A családban van egy kis irodalom-tisztelet — a takarodót azonban a katona fujja. Nem tudom, habozott Illyés. Az uralkodó osztályt valamit érez, rést nyit, teret enged.

A vacsorán úgy váltunk el, hogy rádió-előadásokat írok nekik. Eltelt egy hónap: feléjük sem néztem. Cikkezésre nem értem rá. A rádióbeli állást meg fantasztikumnak vettem. Az jó volt, hogy ilyen is láttam. Ha regényeimben urra lesz szükségem, előszedhetem őket — azontul kacérkodás az egész. Egyszer csak új üzenet érkezik Németh Imréektől; az állás megvan, Kozma beszélni akart velem. Most rémültem csak el: mibe ugrok én itt bele bolondul vagy mit utasítok el kishitűen. Eggyel rögtön kész voltam. Ha a Válasznak is már »kísérlés«-nek kellett volna lennie; ez épencsak hogy kísérlés is lehet. Ha bemegyek is, úgy csak hogy minden órában visszahúzódhassam. Az iskolaorvosság a kenyér: ez csak a farsang. A koszt pénznek az új fizetésről tudnia sem szabad. Ilyen bőpénzü helyen öt-hatszáz pengőt is megkap az ember. Ha én azt családi kasszámba adom, rab vagyok örök életemre. Háromszáz helyett nyolcszáz: ez kötelez. Ha egyszer megszoktuk, meg is kell keresnem. De nincs-e ott a Válasz? Havi ötszáz egy számra; akár előfizetők se legyen S az éter! Háromszázezer hallgató, havi ötven-hatvan műsorszám. A képzeletem meglődült. Lehet, hogy felismernék és kirugnak — de meg nem kísérelni: mégis gyávaság lenne. A hatalom megvette a Tanut, hallom holnap. De holnap után látniuk kell, hogy nem vettek meg. Végül is az az elv győzött, amely minden vállalkozásomba berántott. Ahol a jóra annyi rés van, amennyin egy fény sugar be megy, én ritam ne muljék. Így történt, hogy juniustól már nemcsak a Tanunak voltam írója, a Válasznak szerkesztője, hanem a rádióknak is irodalmi tanácsadója.

Németh László

Szinváltozás a pusztán

*Most már menesztheted a kutyáidat is, öreg pásztor,
hiszen ami világ volt körülötted,
észrevétlenül máról-holnapra odalett,
furulyád lelke elszáradt, és a legelőd
földjét is elrágta a vashernyő: az eke,
bojtárod cserben hagyott, nyájad szégyelni való farka,
s meséid tündéri forrása elnémult, elapadt.*

*A töretlen síkság meghagyott darabján néha tán megállsz,
muzsikává emlékezed elmúlt életed sorát,
ha égre nézel, még ott látod mind a csillagokat,
ismerős valamennyi, de valami megszakadt köztetek,
idődöt a gyár dudája és a zsebóra pontosabban méri,
s a multba tűnődvén ezt mondod: jó ember volt a betyár*

*Valami láthatatlan s váltott kezű óriás
serénykedik itt nesztelenül az időben,
balkeze rombol, jobbkeze épít, csillaga biztat s a napja csal,
téged is megölt s míg botoddal a koporsóba lefekszel,
vággyva, zokogva sóhajtod, hogy milyen csodaszép volna
szemfedőnek most a megunt, ragyogó délibáb.*

BERÉNYI JÁNOS

ÖREGAPÁM RÓZSAFÁJA

Ott csoszogtunk a hatalmas épület árnyékában meghuzódó elhanyagolt kert keskenyre szabott és az állandó árnyéktól mindig nyirkos utján. Ketten. Én és az öreganyám. Akarom mondani: az öreganyám és én.

Oka van annak, hogy ily hirtelenében megfordítottam a sorrendet! Nem csak az illendőség meg a tárgyi igazság kényszerít erre, hanem főképen annak a parancsoló tekintélynek érzése, mely ma is elfog, ha öreganyámmal állok szemközt, ha csak lélekben is! Az én öreganyám a régi nemzeti asszonyok fajtájából való volt. Megszokta, természetesen találta az élen való állást, a parancsolást. Csak egyetlenegy ember volt, akit maga elé engedett (az is lehet, hogy maga elé parancsolt): az öregapám.

Valamikor hangos volt ez a hatalmas, de nekem mindig félelmes és rideg épület. Vagy hét szobája az utcára nézett, magam sem tudom, hány' volt még beljebb, mert be sem merészkedtem mindegyikbe. Tizenhat gyerek repült innen szárnyára! Öregapám meg hat éve már a temetőben. Azóta félelmetes csendesség terpeszkedik a hosszú folyosón, az elvadult kertben. A megnémult szobákat is egymagában csoszogja át naponta öreganyám. Talán beszélget is a csenddel: az öregapámmal!

Talán két éves lehettem, hogy eltemették. Nem emlékszem rá, de ismertem. Esztendőig minden és mindenki róla beszélt. A falusiak az »öreg tejesurról«, anyám a »kedvesapámról«, öreganyám az »apjukomról«. A faluban utcát neveztek el a nevééről. (most törölték le a nevét, pár esztendeje). A hatalmas kriptának ő volt huszonvalahányadik lakója és a vasgerendákon csak annyi üres hely maradt, hogy az öreganyám majd melléje férjen. Azt is tudtam, hogy negyvennyolcas katona volt. Büszke voltam öregapámra.

Ez a sötét, elvaduló kert is az ő kertje volt. Ő ápolta, nyesegette benne a fákat, bokrokat. Mióta elment, emberi kéz nem ápolt itt semmit. A fű ugy zöldült, ahogy akart, a bokor arra lombosodott, amerre kedve tartotta. Gaz lepte be a virágágásokat, zöld moha-szőnyeg terült a ritkán taposott utakra és a kert sarkában erdővé terebélyesedett a málna. Ott volt a »kápolna« is! Igaz, csak egy kis fülke volt az öreg falban, benne kopott fészület, de ebben a környezetben, hol minden virágra, fűszálra, mohosodó

kődarabra rányomta bélyegét az öregapám emléke, lelkünkre ült az ismeretlenül is ismerős öregapa nagysága. Így magasztosult kápolnává a falba vájt fülke is. A hideg, sötétzöld árnyékból mintha fehérszakállas öregapám imádságot mormoló alakja intett volna felém. Fékezhetetlen szilajságomra is béklyót rakott ez az érzés. Ez az oka annak, hogy oly békén csoszogtam öreganyám tétovázó lépései után.

Öreganyám beszélt, én hallgattam.

— Ezt a bukszust meg az alispántól hozta öregapád. A megyegyülről. Látod? Ő maga ültette el ide.

Megállapodtunk a bukszusnál. Tiszteletteljes borzadással néztem a nevezetes bokorra és a fejemmel intettem, hogy értem, milyen nagy dolognak vagyok itt most a szemtanuja.

— Most hat esztendeje, hogy temettük öregapádat.

Hallgattam.

Ő megállt, hátrafordult és a szemem közé nézve ismételte.

— Most hat esztendeje volt öregapád temetése!

Éreztem, hogy erre már kell nekem is mondanom valamit. Legalkalmasabbnak találtam, ha valami szakmabeli megjegyzést teszek. Meg is kérdeztem hát:

— Hány minstráns volt a temetésén?

Nem kaptam választ.

Csendben csoszogtunk tovább. Öreganyám óvatosan ment, mintha templomban járna. Meg-megsimogatott egy-egy bokrot, virágot és olyankor reszketve felsóhajtott. De hozzám már nem szólt semmit.

Az elvadult lugas bejáratánál azonban felzokogott és átölelt egy vadrózsabokrot. Sirva mondta:

— Öregapád legkedvesebb rózsafája!

Megnéztem. Terebélyes, öreg rózsabokor volt. Hogy öreganyám a bokor elején ölelgette az ágakat, én belülről kerültem. Ahogy ott motoszkálok az ágak közt a naposabb oldalon, rálelek egy virágba borult ágacskára. Szép volt! Vagy három bimbó meg vagy négy kinyílt, illatos, fehér rózsza. Sohasem láttam ilyen szép rózsákat!

Ösztönösen utánuk kaptam, de ijedten rántottam vissza kezem.

— Öreganyám — kiáltottam — nézze e! Nyílik már!

Akkor láttam mosolyogni először öreganyámat.

Én is mosolyogni kezdtem erre.

Ő rám nézett, odalépett a bokorhoz és szinte gyengéd mozdulattal letörte a virágos ágacskát.

— No, ha te találd — mondta — legyen a tied! Nesze, vidd el anyádnak. Mondd meg neki, öregapád rózsafájáról való. Ő majd tudja. Aztán mondd meg, hogy estefelé majd együtt megyünk a temetőbe!

Ugy fogtam kezembe az ágot, mint a pap a szentségtartót. Óvatos tisztelettel távoltartottam magamtól, hogy hiba ne essék benne. Még szaladni sem mertem, ami megint nagy sor volt az

én életemben, mert ezt a hazáig vezető utat én még »gyalog«
bajosan tettem meg valaha is! Mindig két tüzes paripát varázsolt
előbém nyughatatlan képzeletem s azokat hajtottam. Ezek pedig
nem járnak lépésben még akkor sem, ha a valóságban csak két
vézna lábszár képviseli is őket!

Ma meg különösen nehezemre esett a lépésben való banduko-
lás! Vézna paripámban csak úgy lüktetett a vér. Istenem! Eddig
csak álmodtam, vagy a képeskönyvből tudtam, mi az az igazi pa-
ripa. De tegnap este óta! A tegnapi este, úgy éreztem, forduló-
pontot jelentett az életemben.

Tegnap este voltam életemben először cirkuszban!

Csodálatos, feledhetetlen látvány volt!

Először láttam karbidlámpát is. A fénye már a belépéskor
elvakította bámulatba kerekedő szemem. Szemben velünk zsinó-
ros egyenruhájú zenekar muzsikált. Hol voltak ezektől a mi fujó-
saink! Fejem beleszédült a légtornászok mutatványaiiba. A bohó-
cok megkacagtattak. Azután valami különös dallamu induló hang-
jaira bevonultak a lovak. Százszor szebbek, mint legszebb ló a
faluban! Igazi mesebeli paripák, vagy azoktól is szebbek! Arany-
szerszám, aranygyeplő... és a legszebbik fehér paripán egy arany-
hajú lány...!

Már a visszaemlékezésre is a torkomban vert a szívem. Én
még ilyen lányt nem láttam soha!

Ahogy a lovak megindultak körbe-körbe, aranyhaja kibomlott
arca kipirult és mosolyogva integetett jobbra, balra. Gvönyörű
volt! Szép volt a fehér paripa is, az aranszerszám is raita, szép
volt a lány csillogó-villogó ruhája is, a haja is, de a legemléke-
zetesebb, a legszebb számomra a mosolygása maradt! A mosoly-
gó, kéklő szeme, ahogy rám nézett. Elszorult a torkom, valami
édeskés, keserű iz szaladt a számba, szívem majd kiugrott mel-
lemből és éreztem, hogy ha most valaki, vagy valami megzavar,
hát én rögtön sirásra fakadok!

Ugyan mit csinálhat most? Milyen lehet nappal a cirkusz, a
lovak... meg ő?

Azon vettem észre magam, hogy lekanyarodok a rendes utról
a cirkusz felé. A kegyeletes rózsaaágat célirányosan a kabátom
szárnya alá dugtam és megeresztettem toporzékoló paripáimat.
Egyszeriben odaértem!

Lihegve torpantam meg a sarkon. Nyoma sincs a cifra sátor-
nak! A cirkusz csomagol. A tér közepén csak a fűrészporral be-
hintett porond mutatta a tegnapesti ragyogás helyvét. Amott áll
utrakészen három hatalmas társzekér. Az én álomparipáim van-
nak eléjük fogva. Megismerem őket. Ni, amott a fehér paripa!
Nyoma sincs benne a tegnapi délcegségnek, tűznek. Szinte lomha
egykedvűséggel lógatja a fejét. A hátán ócska, kopott hám. Jaj,
hova lett az aranszerszám?!

A bohóc, akinek bakugrásain tegnap oly nagyokat nevettem,
most közömbös arccal gyömöszöl egy zsákot a koci farába. A ci-

linderes, tekintélyes igazgató kopott micisapkát hord a fején és rekedten osztogatja az utasításokat.

Közelebb merészkedtem. Valakit kerestem...

Az egyik kocsi tetejéről mintha valaki kiáltott volna felém! Odanéztem.

Ő volt.

Ott kuporodott a ponyvák tetején. Édesen maga alá huzta szürke harisnyába, posztó cipőbe bujtatott lábát, vastag gyapjukendőt kötöttek a derekára. Szürke, kopott volt, de az ócska kendő alól kiragyogott aranszőke haja. Tengerkék szeme melegen nevetett rám, amint leszólt a magasból:

— Fiu! Adsz nekem virág?!

Nagy érzések viharához akkoriban még nem szoktatott szívem görcsösen megvonaglott. Paripalábaim nehéz, földbeásott tuskókká váltak. Se mozdulni, se szólni nem tudtam.

Ő előrehajolt és kérő, kedveskedő hangon ismételte furcsa kiértésével

— Adsz nekem virág?...

Arca kipirult és lenyújtotta kezét a virágért.

Mindent, mindent oda tudtam volna neki adni ebben a pillanatban! Olyan szép, olyan bársonyos volt a hangja, úgy melegített a mosolygása.

Önfeledten nyújtottam feléje már a virágot... amikor egyszerre benuktan esett vissza virágot nyújtó karom.

Pattanásig feszülő szívem nagyot dobbant... Eszembe jutott az anyám, akit mindennél jobban szerettem! Felvillant előttem a jelenet, amikor én oda fogok menni eléje ezzel a virággal és azt mondom neki

— Anyukám... ez a virág arról a bokorrol való, amelyet a maga kedvesapja ápolt, szeretgetett. Az első virág, mit ez a bokor ebben az évben hajtott! Mára nyílt ki, öregapám hatéves évfordulójára!

...Akkor az én szomorú tekintetű édesanyámnak könny szökik majd a szemébe. Átölel, megcsókol, engem is, a virágot is. Nekem azt mondja: ...aranyfiam! A virágnak meg: ...kedvesapám rózsája...! Tudom, hogy könny lesz a szemében!

Mintha valami ellökött volna a kocsi tövéből! Fel se néztem, vissza se tekintettem, vágattam hazafelé!

Otthon a szolgálóba botlottam legelébb. Lihegően kérdeztem

— Hol van Anyukám?

— Most ment el az elébb a postáskisasszonyékhöz. Azt mondta, hogy mindjárt jön. Ehun a lekváros kenyér! Nene, de szép virág! Hannám, majd megszagulom!

Már nyúlt is a virág felé.

— Ne bántsa...! — sikoltottam és elrántottam a virágot előle. Olyan hideg, olyan idegen volt ebben a percben az egész lakás a számomra. Most, hogy anyámat nem éreztem otthon, mintha nem is a mi otthonunk lett volna ez a ház. A konyhából bántó

konyhaszag csapott felém. A folyosóról hideg hűvösség.

A rózsaaág ott reszketett a kezemben. A fehér szirmok tövében halvány rózsaszint játszott az üde fehérség... Akárcsak annak a lánynak az arcán... — Fiu... adsz nekem virág?... hallottam...

Hirtelen lendülettel futásnak eredtem. Vissza a templomtérre! Talán még ott érem a cirkuszosokat! Lihegő rohanással vágattam.

Istenem — gondoltam futás közben — talán fáj is neki, hogy otthagytam szó nélkül! Pedig hogy muzsikált a hangja, mikor mondta:... fiu, adsz nekem virág?... Talán még ott érem őket!

Akkor indultak el, hogy odaértem. Alig száz lépésre volt tőlem az utolsó kocsi. Azon ült ő is.

Vágtattam utánuk! Talán soha nem szaladtam ilyen iramban. Vézna lábszárparipáim ugyancsak kitéttek magukért! De a cirkusz paripái jobban birták az iramot. Csattogott a patkó, dübörgött a kocsik és hiába kiáltottam utánuk lihegőn, fuldokolva, sirva:

— ...hó!... hó...! Hé... megálljanak!

Vissza se fordult, Meg sem hallották.

Egészen a temető sarkáig, a falu széléig futottam utánuk. Ott roskadozó lábaim felmondták a szolgálatot. Leültem az árok szélére és sokáig meresztgettem könnyes szemem a porfelhő után, a cirkuszosok után.

Aztán, hogy öklömmel letöröltem a könnyet a szememből, elfordítottam fejem az országutól. A temető ördögcéna kerítésének egyik hézagán keresztül felémkukucsált öregapám csillogó sárga virága. A rózsaaág kissé megbibáltan, szirmahullottan, de a kezében volt mégis. Bementem a temetőbe és odaszurtam a sárga virág tövébe.

Estefelé, hogy anyámék hazajöttek a temetőből, magához ölelt és megcsókolt az anyám.

— Aranyfiam! — mondta és könnyes volt a szeme. — Megtaláltuk ám a virágod. De boldoggá tettél vele!

Odabujtam a karjai közé és sirvafakadtam.

Az aranyhajú cirkuszoslányt akkorra teljesen elfeledtem.

Czirák Imre

MADÁCH IMRE ÉS AZ EMBER TRAGÉDIÁJA*

Többé-kevésbé akadtak minden korszakban mélyen ihletett, látnoki erejű költők, akik az emberiség életének némely elvileg fontos örök mozzanatát, néha az egész életet, *az embert, az egyetemest embert*, a maga magasabb metafizikájával, vagy titokzatos függésével, költői, mitikus és jelképes alakban, csodálatos »koz-mikus« mesében ünnepélyesen megénekeltek.

Az egyiptomiaktól és hinduktól kezdve a görögökig, az őskori népek vallásos regékben, isten-mesékben, az emberi képzelet sok megnyilvánulását hagyták ránk örökül. Az ismert nagy költők közül Aschylos volt az első, aki a *Leláncolt Prometheus*-ban művészi, és egyben drámai formába öntött egy ily gondolatot és ezzel az eszmei dráma, vagy a bölcséleti drámai költészet alapját megvetette.

A középkorban ez az irodalmi műfaj: *misztériumok, csodajátékok* s a spanyol és portugál *autos sacramentalos* néven dus vírágzásnak indult. Ezek az irodalmi művek népiesen gyermeteg, de rendkívül hatásos, rendszerint példázatos modorban vallási mozzanatokot, bibliai képeket — eseményeket — szentek, vértanúk életét, Krisztus szenvedését, pokolba szállását, a jó és rossz harcát, a szent áldozást s az utolsó ítéletet dolgozták föl. Érdekes és egyben jelentős, hogy csaknem mindenütt a Sátán, vagy az ördög az összeütközés felidézője, a drámai történés mozgatója s egyuttal a különös és elcsufított, nevetséges elem.

Az autos sacramentalisnek magasabb költői alakot és jelentőséget Lope de Vega és Calderon adott. A legújabb korban Hugo von Hoffmannstahl híres drámáiban: a *Jedermann*-ban és a *Nagy Világszínház*-ban élesztette újra tudatosan, kifinomodott archaizálásban a középkori német misztériumok hangját és modorát.

Az emberi vagy kozmikus drámai költemény nagy, igazi, modern alakját mégis Goethe teremtette meg *Fauszt-já*-ban, amelynek kiindulópontja régi német legenda, de a földolgozás széles és melyen ágyazott, metafizikai és lélektani alapokon nyugszik. Ez a halhatatlan költemény iskolát teremtett. Byron *Manfred*-jával és *Káin*-jával Goethe követője volt.

Manfred-re jegyezte meg Goethe, hogy az a Fauszt lángeszű szikrája.

*A Kalangya kiadásában decemberben megjelenő szerbnyelvű tragédia-fordítás bevezető esszéje.

A weimari mester, Madách Az *Ember Tragédiája*-ra is bizonytalanságot valamilyen hasonlóval mondott volna.

A magyar költő magasztos bölcselati tragédiája, bár alapeszméjében, felépítésében nagyjában eredeti, valójában Goethe és némileg Byron hatása alatt született. Ez a szellemi hatás helyenként világosan észlelhető.

Madách e két fő tanítómestere mellett meg kell emlékeznünk egy harmadikról is, aki kétségtelenül szintén befolyással volt Az *Ember Tragédiája*-nak kialakulására. E különös figyelmet érdemlő költő: a szlovák Dolezsál Ágost. Műve: *a Tragédia, Amely az Egész Világra Vonatkozik*, a XVIII. század végén jelent meg. A régi misztériumok gyermeteg, dagályos modorában dolgozta föl Ádám, Éva és fiaik történetét Ábel megöléséig.

Ádám és Éva a főszereplők Az *Ember Tragédiája*-ban is, és Madách a két első képen át hiven követi Dolezsál elgondolását addig, míg Az *Ember Tragédiája*-ban Ádám álma, azaz a tulajdonképeni drámai történés elkezdődik. Jelentős az, hogy a magyar költő magasztos végszáva: »Mondottam, ember küzdj és bizva bizál!» zárja le szinte szóról-szóra a szlovák költő művét is. Így lép Dolezsál is Madách költői elődei közé.

Madách a világirodalom jelentős alkotásainak egész sorában föllelhetette műve szerkezeti alapeszméjét, azt, hogy a drámai cselekményt a főhős álmaként mutassa be. Csak megemlítjük a *Fölbredt alvó meséjét*-t az Ezeregy-éjszakából, Calderon *Az élet álom*, Shelley: *Máb Királynő* és Grillparzer *Az álom élet c. művét*. Föltelelezhetjük, hogy Madách ismerte ezeket.

Mégis eredetit, fenségeset, egyénit alkotott.

Minden egyetemesség mellett s annak ellenére, hogy a Fauszt az emberi és emberfölötti viszonyokat s összefüggéseket tárja elénk, lényegében mégis egyéni eset, kaland ill. kalandok sora, meghatározott egyéni életszemlélet, cél — végső elemzésben: egy egyedülálló szellemóriásnak, Goethének életvallomása, a legendás Dr. Fauszt meséjében.

Madách ezzel szemben költeményében az ember, az általános ember, pontosabban az emberiség egész nagy tragikus sorsát mutatja be. Ezt pedig Ádám bibliai alapjában látjuk, aki varázsálmában az egyiptomi Fáraóktól kezdve a falansztereken át az emberi nem pusztulásáig, a világtörténelem legjelentősebb, legsorsdöntőbb mozzanatait cselekvő hősként éli át.

Madách, Ádám csodás álomlátásában az emberiség jövőjének sötét képeit, hiábavaló harcait, az emberi nem jobbratörő erőfeszítéseit, eszméit és ezeknek állandóan megismétlődő végzetserői bukását vonultatja fel. Mindez Lucifer pokoli ámitása, hogy az első ember, — újabb és újabb vereséget mérve rá — bátorságától megfossa, életkedvét megölje és így az emberiséget mindjárt magában, az ősapában elpusztíthassa.

Az ördögi tervet egy magasztos drámai esemény, egy misztikus derülátó fordulat szakítja szét: Ádám fölbred, szívében tom-

bol a rémület és az Isten elleni elkeseredés. Öngyilkosságra határozza magát, hogy így akadályozza meg az utódaira váró kegyetlen sorsot. De akkor kilép Éva a sátorból, ahol eddig aludtak, és magasztos meghatottsággal adja tudtára, hogy anyának érzi magát...

Az emberi nem már megfogamzott — hiába minden lázadás Isten akarata ellen. A mélyen megrendült Ádám legyőzötten térdre hull, az Ur vakító dicsfényben megjelenik és az angyalok ünnepi kórusa kíséretében halljuk biztató szavát az ember magas föladatáról és szent küldetéséről. Ádám érzi, sejti a nagy kegyet, de mégis valami világosabbat, határozottabbat szeretne tudni. Az Ur válasza: titokzatos végső figyelmeztetés: »Mondottam, ember küzdj és bizva bizzál!« A tagadhatatlan Fauszt-i hatások ellenére mint pld. az előjáték az égben, a fogadás Isten és ellenfele közt, aztán Lucifernek erősen Mefisztóra emlékeztető alakja, továbbá a többé-kevésbé fausztii erkölcsi és vallási szentenciák és néhány szinpadai jelenet, mint a műember, a Homunkulus a falanszter-jelenetben, vagy a tanulóval folytatott beszélgetés a második prágai képben stb. — Az Ember Tragédiája *lényegében teljesen másmi-lyen, teljesen más elképzelés, mint Goethe-é.*

Még kevesebb az Ember Tragédiájának igazi belső rokonsága a felsorolt költői alkotásokkal, ha van is velük bizonyos külső hasonlósága Byron Káinjá és Manfrédje és Az Ember Tragédiája közé egyéni jellegű és megnemalkuvó borulátásuk emel elvi választafalat. Dolezsál tragédiáját a bibliai hagyományokra építette, minden eredeti következtetés nélküli mesével. Az Ezeregyéjszakában, Calderon és Grillparzer műveiben — különleges életviszonyok és nagyjából gyakorlati-erkölcsi tanulságok ábrázolása következtében — az álom teljesen más szerepet kap. A magyar művel egyedül talán *Máb Királynő* mutat mélyebb eszmei kapcsolatot. Itt ugyanugy varázsálomban látjuk a multat és jövőt, az emberiség eszmei történeti fejlődését, de hiányzik belőle az az erős drámaiság és megrendítő tragikum, ami Madách művének fő jellemvonása és legnagyobb varázsa.

Az Ember Tragédiája, sokféle irodalmi történeti vonatkozása, számos eszmei elődje és sugalmazója ellenére — mint amilyen Hegel történelem felfogása — egyéni költői alkotás, olyan, mint egy mellékfolyóban gazdag széles folyam, amely azonban külön forrásból ered. Az Ember Tragédiája, amely lassanként az egész világ közkincsévé vált, mélyen átértzett emberi élmény és erőteljes alkotó tehetség szülötte. A mű hatása és sikere elismeréséhez időre és harcra volt szükség.

1862-ben, egy ismeretlen vidéki író remekműve jelent meg a könyvpiacra. Már azelőtt is irt verseket, drámákat, de senkisémm vett róla tudomást. Még mint ifju benyújtotta darabját a Magyar Tudományos Akadémiának, de sikertelenül. Árnyékban maradt, senkisémm ismerte. Amikor azután Arany Jánosnak, a híres magyar költőnek segítségével értékét végre elismerték, és Az Ember Tra-

gédiája elindult diadalutjára, mindenki meglepetten kérdezte: ki ez a Madách Imre?

Ki volt Madách Imre?

Régi, nemesi családból született, 1823 január 21-én — ugyanabban az évben, mint Petőfi — az északmagyarországi, szlovák lakosságú Alsó Sztregován. Itt, az ősi udvarházban, gazdag, birtokos-patriárchális környezetben, özvegy édesanyja nevelte. A csendes, gyengélkedő gyermek szeretett olvasni, tanulni és gondolkodni. Koraérett szelleme mohón keresett szellemi táplálékot, és gyermekkori rajzai, festményei, irodalmi próbálkozásai tehetségét már korán megmutatták. Jóformán gyerekkorban kerül Pestre, ahol bölcsészetet és jogot tanult. A magyar fővárosban, abban az időben — 1840-ben, — a nemzeti élet a nagy társadalmi és közművelődési ujtó Széchényi István gróf működésének hatása alatt erős lendületet vett. Az ifjú Madách néhány társával és egyidős barátjával, akik mind Széchényi lelkes hívei (mint gróf Andrássy Gyula, az Osztrák-Magyar Monarchia későbbi külügyminisztere) bekapcsolódott a mozgalomba és szelleme a szabadelvű, haladó nyugati eszmék irányában fejlődött. Korszerű európai világpolgár lett belőle.

Igy, mikor tanulmányait befejezte és a szent »nemesi« hagyományokhoz híven megyei közigazgatási szolgálatba lépett, Balassagyarmaton, ahová megyei aljegyzőnek nevezték ki, származása és rokoni kötelékei ellenére, lélekben és érzésben idegen környezetbe került. A magába zárkózott, borongós fiatal költő semmiféle kapcsolatot nem talált a vig, mulatozó, fékevesztett, arisztokrata és dzsentri ifjúsággal, nemesekkel és fényűző földesurakkal, akik azidőtájt a vármegyét jelentették. Magát könyvekkel bátyázta körül, Goethét, Schillert, Byront, Hegelt, Carlylet, Saint-Simont, Fouriért s Büchnert olvasta, később Darwint, Helmholtzot, a természet- és társadalomtudományok különféle nagy képviselőit és az akkori francia és angol regényírókat.

Szerencsétlenségére, ebből az elvont lelki életből az ösztönélet tüzes valóságába, a földre, egy nagy szerelem hozta vissza. Szerelmes lett a balassagyarmati alispán, Fráter Pál szép unokahugába, Fráter Erzsébetbe, egy könnyelmű, szeszélyes, majdnem veszámithatatlan teremtsébe. A tulfinom, betegesen érzékeny s emellett nem tulságosan megnyerő külsejű költő képtelen volt megfékezni a nő széles, tulfüttött természetét és őt tartósan magához kötni. S bár leendő menyje jellemét rögtön kiismerő édesanyja a házasságot ellenezte, ő 1845-ben mégis nőül vette. A szerelmes férjre ezzel egy szerencsétlen házasság szakadt rá, amely tízévi elmérgesedett veszekedés és szenvedés után 1854-ben végre is válással végződött.

Erre az időszakra esik egy nagy általános válság is, egy végetes történelmi esemény, amely a költő amugy is nehéz családi

életét és emberi szenvedéseit még súlyosbította s tragédiává fejlesztette. — Az 1848/49-es magyar szabadságharcról van szó.

Madách nem volt forradalmár, sem a nemzeti eszme nagyhangu harcosa, hanem fölvilágosult bíráló és az élet valóságos követelményeit fölismerő lélek, aki megfelelő közművelődési, társadalmi és gazdasági ujitásokban kereste és látta a kiutat. Ezért mély és növekvő aggodalommal figyelte a kitörni készülő vihar előjeleit. Mégis, amikor föllángolt a forradalom, határozottan és odaadóan állt népe s népének vezére, Kossuth Lajos mellé. Fájt neki, hogy gyenge egészsége miatt a többiekkel együtt nem küzdhetett a csataféren, de e nélkül is kivette részét az általános szenvedésből és megpróbáltatásból. A világsi fegyverletétel után szökésben levő nővérét Máriát, férjével, Balog Károly őrnaggyal és egyetlen fiukkal állati módon legyilkolták. Öccsét, Pált hirtelen betegség ragadta el, mielőtt Kossuth egy fontos megbízatását elvégezhette volna. Őt magát, az osztrák rendőrség tartóztatta le 1852-ben, mint »összeesküvőt«. Több, mint egy évig volt előbb a pozsonyi, azután a pesti börtönök lakója, mert Kossuth egy bujdosó hívének menedéket adott.

Mikor szabadságát ismét visszanyerte, házasságát kellett elintéznie. Örökre elvesztette talán még akkor is forrón szeretett feleségét.

Azt hihetnők, hogy az ilyen élmények sora a megkínzott embert megtörte. De nem! Sőt mintha éppen ezek a csapások edzeték volna meg a költőt a nagy feladatra, élete főművének megalkotására.

1859 februárjában kezdte el Madách a költemény kidolgozását — az eszmét ugyanis már régóta magában hordozta — és 1860. tavaszára kész volt *Az Ember Tragédiája*.

Művét a költő ifjúkori, hü barátjának, Sontag Pálnak olvastatta fel, aki lelkesen biztatta, hogy minél előbb adja ki. De itt nehézségek támadnak: Madáchot az irodalmi körökben nem ismerték, és ő maga sem tudta, hogy kihez forduljon. Amikor a magyar parlamenti rendszert visszaállították, Madách mandátumot nyerve, utat talált az írói körökbe is. Egy képviselőtársa — maga is író — megismertette *Arany Jánossal*, *Toldi* híres költőjével, az akkori magyar irodalom vezérével. Arany a népi származásu, tisztajellemű népbárát az első pillanatban érthető tartózkodással fogadja a költőként bemutatkozó nemesít és képviselőt, aki egy drámai költeménye bírálatára kérte meg. A mű első elolvasása után ítélete elutasító volt, a Faust gyenge utánzatát látta — és a kéziratot visszadobta.

Idő multával, a költő unszolására, Arany ismét a mű elolvasásába fogott és fölismerte annak mély szépségeit. Petőfi óta az első önálló tehetségnek tartotta és ezt a véleményét a nyilvánosság tudomására hozta, Arany tekintélye hatott. *Az Ember Tragédiája* 1862. elején látott napvilágot és az olvasóközönség nagy tetszéssel és lelkesedéssel fogadta. Madách megindul diadalutján.

Manojlovity Todor: Madách Imre és Az Ember Tragédiája

Nemsokára a Kisfaludy-társaság tagjává választotta s egy évvel később elnyerte a Tudományos Akadémia levelező tagságát. A nemrég teljesen ismeretlen író egyszerre ott állt a magyar irodalmi élet középpontjában — az elsők, a legjobbak közt.

Ez lendületet, akaratot adott a további munkára. Befejezte régebben elkezdett, érdekes drámáját, *Mózes*. Elbeszéléseket, novellákat és egy jelentős, modern szellemtől áthatott tanulmányt is írt: *Az esztétika és a társadalom kölcsön-hatásáról*.

Életereje azonban fogyott, ellenállóképessége csökkent s régi szivbaja hirtelen rosszabodott. Betegsége ágyba kényszerítette és úgy írta utolsó, befejezetlen művét: *Tündéralom* c. drámái költeményét, mely Shakespeare *Szentivánéji álom* c. művére emlékeztet. Ezzel kezéből kihullott a toll. A Tudományos Akadémia rendes tagjává választotta, de székfoglaló beszédjét már öreg barátja, Bérczy Károly olvassa föl helyette 1864. áprilisában. Élete csendesen, fájdalmasan fejeződött be.

Madách Imre 1864. október 5-én Alsósztrégován halt meg, kastélyában, ahol született és ahol remekművét megalkotta. Itt is temették el a családi sírboltba.

Nagy költeménye halhatatlan.

Az Ember Tragédiája-t külföldön is gyorsan megismerték. Ma már minden európai nyelvre lefordították, németre négyszer — ezek közül a legszebb, leglendületesebb Mohácsi Jenő nemrég megjelent átültetése.

Nálunk először Zmáj fordította le még 1889-ben, és így Madách költeménye irodalmunkban is helyet nyert. Ez a fordítás azonban, bár nagyjából nagy költőnk és virtuoz műfordítónk tehetőségét viseli, nem találta el, nem adta vissza hiven az eredeti hangját és szellemét. Ezért nem is vehetjük véglegesnek.

Ez a tény magyarázza meg és igazolja ezt az új fordítást, amely nagy szeretettel és alapos hozzáértéssel kísérli meg, hogy az *Ember Tragédiája*-t nyelvünkbe végleg átültesse és nálunk meghonosítsa.

*Irta: Manojlovity Todor
Ford. Somorja Sándor*

V A K N A K Á L L A V I L Á G

Mikor az egylovas kordé befordult a kültelki bérház földes udvarára, minden ajtón elhúzták a függönyt, s kíváncsian szemlélték az új lakó szegénységét. A bakon, a kocsis mellett maga az új lakó foglalt helyet. Erős, vállas embernek látszott ültében még az emeletről is, amolyan negyvenes lehetett, vastag, pödört bajuszszal, míg orrán fekete pápaszem szomorkodott.

—Menjetez innen gyerekek — ripakodott a bámészkodó mezt-lábasokra az asszony — nem köll, hogy mindenbe beleüssétek az orrotokat. Menjetez játszani, Mert, ha valaminek lábakél, bottal üthetem a nyomát.

De erre már sorra kinyiltak az ablakok, előbujtak a sértődött anyák, mert ilyen nyílt gyanusítást mégsem lehetett szó nélkül hagyni.

— Ni, hogy félti a vackát, — kiáltották a rakodó asszony felé. — Mintha megvernék szemmel azt a poros szalmazsákját, köll is valakinek az ő lyukas lavórja.

— Ne haragudjanak asszonyságok — fordult az udvar közepén széttárt karral minden irányba az új lakóné, — vigyáznom köll a szegénységemre, meg hát olyan ideges vagyok a hurcolkodásnál. Ne vegyétek sértésnek...

Akkor felállt az ember a kocsiban, megkapaszkodott előbb a a löcsbe, — meg volt vagy két méter így állva — ő nem forgott semerre, egyhelybe nézett fekete pápaszemével és szép férfias hangon így szólt:

— Nem kell megharagudni ezért nagyságák — így mondta: nagyságák, amire kihúzták magukat a fentiek — nem kell sértésnek venni, elég baja van az én feleségemnek, elég kereszt vagyok én az ő vállán, — láthatják, hogy szerencsétlen vak ember vagyok, én nem tudok segíteni neki, én nem tudok vigyázni semmire, az ő dolga lett ez, ne haragudjanak rá.

Szomoruan mondta mindezeket a kocsi bakjáról a hatalmas ember. Darabig még állt szólanul, mintha azt mondaná magában: nézzétek milyen nyomorult vagyok, szánjatok meg jóemberek, aztán leült újra. Olyan jelenet volt ez, ami után tényleg nem lehetett folytatni a veszekedést. Be is húzták nyelvüket sorra az asszonyok. De visszamenni most már egy sem tudott a konyhájába. Kíváncsiságuk a sajnálat érzésével elkeveredve, most valósággal

odakötötte őket a rozsdás korláthoz. A gyerekek sem törődtek már a fiókokban zörgő görbe szögekkel, csavarokkal, színes madzagokkal meg más hiábavalósággal, amit holtanapjáig cipel maga után a szegényember. A kocsni elé sereglettek mind és szájtátva nézték a szótlánul ülő vak embert. Azt szerették volna, ha csak egy pillanatra is, de levennie szeméről a fekete üveget, hogy hadd lássák a szemét. Mert meglehet, hogy nem is vak, hogy csal, mint egyes koldusok, ahogy hallották, de az új lakónak eszébe sem jutott levennie az üveget. Azért mégis nagy érdeklődéssel nézték tovább.

— Biztosan a háboruban vakult meg szegény — sajnálkoztak az előbbi asszonyok — és koldul, abból élnek. Igaza van szegénynek, kereszt lehet vele az élet.

— Még mosdani sem tud az ilyen — mondták mások — vetkőzni, öltözni, vagy tisztába tenni magát. Mindent a kezébe kell adni az asszonynak. »Nesze ez a kenyér, most hust teszek a tányérodra. itt van a villa, ez a kés...« Miért nem veszi magához a Jóisten az ilyen nyomorultat?

Másnap délelőtt a porolásnál azt újságolták egymásnak, hogy a vak ember már reggel hat órakor elment hazulról. Szépen kijött egymaga a lakásból, botjával végigkopogta a falat és ment egyenesen a kapu felé. Akkor szólt utána a felesége: Az uzsonnád megvan-e fiam?

— Bizony, uzsonnát visz magával, mintha jólkereső, dolgozó ember lenne. S milyen rendesen, milyen tisztán volt öltözve... — Így tárgyalták tovább a vak ember rejtélyes életét s alig várták, hogy szóba ereszkedhessenek az asszonnyal, akit most valamennyien szívből sajnáltak.

Annak pedig csak a piros fityuláját látták délelőtt a konyhaablakon keresztül, ahol tett-vett, mintha ebédet főzne. Takaros parasztemenecske volt az asszony, délben látták, amint kis kézikósárral, amely piros szalvétával volt letakarva, kifelé indult a lakásból.

— Hova ilyen korán? — kérdezte valamelyik kíváncsi s maga sem tudta, hogy miért van korán, délben. Csak nézzük a szomszéd-asszonyt, hogyan szorgoskodik.

— Ebédet viszek az uramnak, ide a külső Váci-utra. — Csak ennyit felelt vissza a vak ember felesége és kötelességtudóan sietett a kosárral.

Délután aztán bebizonyosodott, hogy mégsem olyan zárközött természetű az új lakóné, mint ahogy hitték. Kiült ajtaja elé. Oda is jött mindjárt mézédésen a házmesterné.

— Dolgozgat? — kezdte. — Ajjaj, megverte az Isten az ilyen asszonyt. Meg azt, két kézzel.

— Miért tetszik gondolni? — kérdezte amaz ártatlanul.

— El tudom én azt gondolni, hogy milyen teher, milyen nyűg lehet az ilyen ember, nem tudhat az sem öltözködni, sem vetkőzni, még a száját sem találja meg mindjárt, Isten bocsássa meg.

— Hát bizony nem könnyü az élet vele, az biztos. — sóhajtott az asszony, de addigra már négyen ácsorogtak körülötte — Nem tudja azt senki, hogy milyen boldogtalan a vak ember. Az talán a legnagyobb csapás, ha valaki elveszti a szemevilágát.

— Ugye, ugye? — sopánkodtak vele a többiek — Utolsó élet lehet az.

— Amikor jön a szegény és azt kérdezi, hogy milyen a lakás, hogyan néz ki a ház, mert ő nem látja, süt-e a nap, vagy beborult-e, mert ő nem látja. Mikor el kell dogni előle a lugos bögrét, mint a csuszó-mászó gyerek elől, mert kiinná különben víz helyett, mivelhogy nem látja. Aztán éppugy kérdezősködik is szegény, akár a gyermek, mert tudni szeretne mindenről, hogy milyen, hogy néz ki. Nagyon nehéz nekem, bizony.

— Csak, hogyan bírja vele? — kérdezte az egész koszoru egyszerre — Az ilyen nem való semmire, tán nem is férfi az ilyen, hogy bocsánattal szóljunk. Hiszen maga mondja, hogy olyan, mint a gyerek. Meg aztán az a kéregetés is, milyen szomorú dolog lehet.

Erre aztán már igazán előntötte a büszkeség a vak ember feleségét. Elege volt a sajnálkozásból. Mert egy kicsit jólesik az embernek, ha sajnálják, de ami sok, az sok. Hogy az ő ura nem férfi, ki meri azt mondani? Meg, hogy kéregetnek, hova gondolnak? Na még ilyet...

— Hát azt nem mondhatnám éppen, hogy nem férfi — kezdte helyreütni a csorbát az asszony — éppennyolgyan férfi az, mint a másik. Erős, egészséges, jó étvágya van és szeret engem. Nincs neki semmi baja, nincs annak a testin semmi nyomorúság, még egy árva tyukszeme sincs, csak éppen, hogy vak. Szeret is engem — toldotta meg újból — nem szólt az hozzám soha egy rossz szót, amióta a harctérről hazajött. Nagyon megváltozott azóta. Mert nem tagadom, mielőtt bevonult, igen kötekedő természete volt, csak egyszer kérdeztem tőle, hogy minek szórja a pénzt kocsmára, ugy szájonდანolt azonmód, hogy többet sosem szóltam neki. De amikor vége lett a háborúnak és haza vezették a szomszédok, azt kérdezte tőlem: Köllök-e így neked Maris? Tudnál-e még szeretni, gondomat viselni? Mert, ha nem, akkor én nem is haragszok rád, akkor menj máshoz, tudom én, hogyan van az ilyesmi. — De per-se nem tudtam volna én őt elhagyni.

A többieknek eszükbe jutott, hogyan bánik velük az uruk. Hej, az anvád erre-arra, ha nem kész a vacsora: hol pletykáztál megint? Vagy, ha valami rendesebb ruha van rajtuk: kinek öltözködsz, tán szeretőd van? Mégsem lehet olyan rossz ilyen emberrel élni. Ez nem is látja az új ruhát, meg aztán örülnie kell, hogy valaki gondját viseli.

— Amikor hazajött, bizony csak tengtünk-lengtünk — folytatta tovább az asszony — nem tudtam én mihez kezdjek az emberemmel. Egyszer csak jön a póstamesterné és azt mondja, hogy ő olvasta az újságban, Pesten munkát adnak a rokkantaknak. Menje-

nek csak el, fiam — azt mondja — majd találnak valami helyet az Andrásnak is. Ha mást nem, talán nyugdíjat kap. Felszedelőzködtünk mink, kiakasztotta az uram a mellére a medáliákat, amiket kapott, hadd lássák, milyen jó katona volt és eljöttünk hazulról. Így kapott munkát a kosárfonógyárban.

— És rendesen dolgozik azóta is? — kérdezték a többiek és eszükbe jutott, hogy az ő embereik hányszor ténferegnek munka nélkül. Mennyit kell koplalni, szenvedni olyankor.

— Dolgozik, hogyne dolgozna. Hála Istennek, úgy belejött a munkába, hogy csoportvezető lett. Némely hónapban százhusz pengőt is megkeres, attól függ hogyan dolgoznak a keze alatt, mert ott akkordba megy a munka. Én magam sem hittem volna, hogy így fölhalálja magát — tette még hozzá — mert otthon szegény napszámosember volt, hogy így kitanul, ki gondolta volna? De most, ne haragudjanak, mennem kell már, észre se vettem, hogy ránksteledett, sietek föltenni a vacsorát.

Azzal bement a lakásba és a szomszédasszonyok nem tudtak magukhoz térni a meglepetéstől. Melyiknek van közöttük ilyen jó dolga az ura mellett? Egynek sem. Ez hozza haza a nehéz pénzeket és nem lármázik, nem kiabál, nem verekszik, nem üti az asztalt, hogy így meg úgy; én parancsolok, én keresem a pénzt, ha nem tetszik, mehetsz. Ez örül, hogy megtűri az asszony. És, hogy vak, hát nem olyan nagy baj az se. Sokszor még jobb, mintha mindent meglát. Nagyon megirigyelték most a vak ember feleségének életét.

— Nem köll sajnálni az ilyet — mondta a házmesterné — még, hogy ő a szerencsétlen, ő a szent, meg így meg úgy. Elég baj az manapság, hogy a nyomorult kap munkát, a másik meg tekereghet. Itt van az én két szép fiam, azok a ligetben ülnek napszám és verik a kártyát, mert mit is csináljanak szegények, ha nem tudnak álláshoz jutni.

— És, hogy hengec a nyavalyás — kiáltotta felháborodottan egy másik asszony — vacsorát kell főztek az uramnak — és utánozta annak a hangját — ő, a nyavalyás, talán a falujában is friss vacsorákat főzött? A paraszt! Mert fölvitte az Isten a dolgát, most könnyen rázza a rongyot. Így a bolondból is jó feleség lenne, de csak próbálná ő meg úgy, mint más...

— Na, de énnekem nem fogja lesírni a szemétpénzt — fenyegetődött a házmesterné, hogy fitogtassa hatalmát — én nem sajnálom meg többé és, ha egyszer kapupénz nélkül akarna bejönni; kifelé, vagy megfizetni! Nincs könyörület. Mert, mondom, az ilyet nem köll sajnálni.

Ezalatt a vak ember felesége szaporán főzte a vacsorát. Jókedvében még dalolgotott is, ezért nem hallhatta, hogyan szidják, hogyan irigykednek rá. Már majdnem készen volt az étel, de még nem jött az ura, pedig ilyenkor már itthon szokott lenni.

Persze, nem is jöhetett szegény, amikor már a ház közelében botorkált, éppen a szomszéd kocsmá előtt, azt mondta egy ember

bent a kocsmában a többieknek: Nézzétek csak a szomszédot, ez az új lakó, vak szegény. Hívjuk be egy pohár kadarkára — indítványozta egy másik sürgősen — mert azt biztosan nem ad neki a felesége.

Ezzel kimentek és beinvitálták nagy szeretettel egy pohár borcskára. Négyen is közrefogták sajnálkozásukban.

— Ha már szomszédok vagyunk — mondták neki — illik, hogy megismerkedjünk, hogy igyunk egyet az egészségünkre.

A vak ember ment. Szívesen velük tartott, hiszen nem volt neki férfitársátja, nem volt neki senkije a feleségén kívül. Pedig, hát mégis jólesik az embernek elbeszélgetni egy kicsit egyről másról, ha mindjárt vak is.

— Hol szolgáltál testvér? — kérdezték tőle szeretettel.

— A huszonhármaskoránál — felelte a vak ember és szinte boldog volt, hogy ilyen jóbarátsággal vannak irányába. Ezért majdnem dicsekedve mondta: Hétszer voltam tűzvonalban, kétszer sebesültem, aztán az utolsó hónapban a gránát kivitte a szememet.

Utána még ittak jódarabig és beszélgettek. Nagyon megkedvelték a vak embert. Ha kocintani akartak vele, előbb kezébe adták a poharat s szinte a szájáig tölték, hogy így is segítsenek neki. Pedig erre nem volt szükség, nem volt annyira gyámoltalan a vak ember, de a jóindulat azért kedvére volt neki. Már kilenc óra is elmúlt, amikor felszedelőzködtek, hogy haza menjenek. Alaposan becsacsiztak a vak szomszéd egészségére. De azért nem feledkeztek meg arról, hogy a vakot támogatni kell s akárhogy is tántorogtak ők maguk, beleakaszkodtak mindahányan a vak ruhájába és minduntalan lóditottak rajta egyet.

Az asszonyok az udvaron türelmetlenkedtek. — Csak inni, azt igen, ahhoz értenek. Elkölteni a kevés keresetet és jól elverni az asszonyt utána, mintha az volna a bűnös.

— Na itt az András — kiáltotta az egyik ember, amikor betámolyogtak a kapun — inni azért tud a betyár, ha vak is. — És gyengén hátbavágta a vakot.

Mintha lángot vetettek volna az asszonyokra, hogy meggyuladjanak, úgy elkezdtek kiabálni, mint az örültek. A délutáni dűh a vakékkal szemben most megtizsereződött bennük.

— Nézd a csibészt, elcsalja az embereket!

— Elviszi őket kocsmázni!

— Az ilyennek adnak munkát, az ilyen álszentnek, hát van igazság?!

— Fel kell jelenteni! Ez nem érdemli meg, hogy az állam gondoskodik róla. Menjen koldulni!

— A paraszt, felvitte az Isten a dolgát s most megrontja a rendes embereket. Ki kell lakoltatni innen.

Öklüket emelve futottak a vak felé. Szerencse hogy az emberek kemény kézzel elriasztották közeléből a furiákat. Másként talán meg is verik.

Aztán kijött a lakásból vak András felesége és szelid hangon csak ennyit szól:

— Gyere fiam, régen kész már a vacsora. — Kézenfogta és bevezette az urát. Rá sem hederített a dühöngő asszonyokra.

És ott bent, a szépen terített asztalnál kicsit szomorúan mondta a mindennapi ígét a vak ember: Merj a tányéromra fiam és vágd apróra a kenyeremet.

Kivülről még hallatszott, hogyan szedik ráncba a szomszédok az asszonyokat.

Herceg János

SELMA LAGERLÖF

(Nyolcvanadik születésnapja alkalmából)

Selma Lagerlöf a »Trolle és az emberek« (»Troll och människor«) című elbeszéléskötetében tette közzé azt a meséjét, amelylyel a Nobel-díj átvételére összegyűlt diszes közönségnek köszönetet mondott. Elmondta benne, mennyire fájlalja, hogy édesapja ezt a szép napot nem érhetette meg, mert ő minden bizonnyal mindenkinél jobban örült volna. Ezért felszállt hozzá az égbe, ahol akkor is épen a Fritjof-sagát olvasgatta. Elébe állt, megköszönte a szép meséket és legendákat, amelyeket képzeletébe ültetett. De köszöntette a hazátlan gavallérokat és a kis, szürke kunyhók öreg lakóit is, akik Trölléről és Nöchről meséltek neki, az apácákat és a barátokat, akik ezeket a szép legendákat megőrizték, a dalekarlii parasztokat is, akik Jeruzsálembé vándoroltak. Köszöntötte az állatokat és a madarakat, akikről sohasem felejtkezik majd meg, mert titkaikat bízták rá. Aztán beszélt vele mindazokról, akik élete során segítettek, így az öreg királyról és legiobb barátnőjéről, Sophie Elkanról, akik életét széppé, gazdaggá tették, a sok, sok iskolás-gyermekről is, akik Nils Holgersson kalandos utazásaiért annyi levelet írtak. Az apa mindezt érdeklődéssel hallgatta s ezért arra kérte, mondaná meg neki, hogyan lehetne ennyi jóságot visszafizetni? S amikor végül a Nobel-díjról beszélt, apja arca az örömtől és a boldogságtól felragyogott. Az 1909. évi Nobel-díjakkal kapcsolatos ünnepekről beszámoló napilapokból tudjuk, hogy amikor Selma Lagerlöf ezt a meséjét meghatódva, belső indulattól remegve felolvasta, a többszáz főnyi előkelő hallgatóság érzelmeit nem tudta visszafojtani. A terem minden sarkából elfojtott zokogás tört fel. Curie-Skledowska Mária vegyész óta, aki 1903-ban a Prof. Becquerel által felfedezett sugárzófenoménák körül végzett tanulmányaiért a fizikai —, 1911-ben pedig a »rádium« és

a »polonium« felfedezéséért a vegyészeti Nobel-díjat kapta, Lagerlöf volt az első nő, aki Nobel-díjat kapott. (Utána husz évvel a romantikusan áhitatos fenségű nagy norvég írónő Sigrid Undset és Szardinia nyomoruságos embereinek nagy költőnője Grazia Deledda kaptak még irodalmi Nobel-díjat.) Az irodalmi bizottság véleménye szerint, azt »nemes idealizmusáért, képzelete gazdagságáért és lélekkel teljes jellemzéséért« érdemelte meg.

A századeleji svéd irodalomnak voltak költői és elbeszélői, akiket nagyobb rajongás vett körül és talán hatásuk is mélyebb, döntőbb jelentőségű volt, de a nagy világ előtt egyik sem tudta annyi meggyőző erővel, a lélek nemes forrásából szinte kiapadhatatlanul patakzó szépséggel, népe és emberestvérei iránti hártalanabb szeretettel, a természettel szembeni mélyebb alázatjal, plasztikusabban kidomborítani mindazt, ami a svéd tájnak és a svéd léleknek legsajátosabbjai.

Selma Lagerlöf pontosan nyolcvan évvel ezelőtt, 1858. november 20-án született Värmlandban, Värmland Középsvédország egyik távoleső vidéke, amelyet gazdag tavak és fenségesen szép fenyőerdők öveznek. A vidék legnagyobb tava a Väner-tó, itt folyik a Klaräly, amelynek partián az ősi Tingvalla, a mai Karlstad fekszik. Svédország több nagy fia származik innen. Itt született Tegnér püspök, a »Fritjofsaga« világhírű költője és Gustav Fröding, ez a szerencsétlen lírikus, aki Värmland hatalmas erdőin, a nagy hegyek hóval borított ormain át, énekelte mániákusan flagelláns, kétségbeesetten önmarcangoló dalait s mint a nagy elbeszélőnek, Strindbergnek lelki, lírai testvére, temetkezett bele a misztikumba, a pusztulásba, az őtületbe, ahonnan nem is volt visszatérése. De itt élt a svédek nagy szobrása is: Byström, a történelemíró és filozófus Geijer és a mult század divatos portréfestője, dalköltője: Uno Troili. Nincs itt ma sem tanya, sem udvarház, sem paplak, ahol ne a zene, a művészet, az irodalom, a népi legenda és az őshumor termékenyitené meg azokat a hűvös, fegyelmezett koponyákat, akik között olyanok is akadtak, mint a nagy népnevelő Fryxell, aki a svéd nép történelmi legendáit és elbeszéléseit nyolcvan kötetben dolgozta fel s gyűjtötte össze. Aki ezt nem tudja és aki az »Ack Värmland, du sköna, du härliga land« dalát még nem hallotta, az ne is próbálkozzon Selma Lagerlöf költőiségéhez közeledni, ahhoz a költőiséghez, amely a värmlandi kulturát oly közel hozta a világhoz.

A marbackai udvarházban, ebben a valaha parasztmajorban, született a kis Selma, akinek ősei között papok, hivatalnokok voltak. Édes apja, Erik Gustav Lagerlöf hadnagy tipikus värmlandi egyéniség. Vidám, vendégszerető, inkább bohém, mint kitartó munkás. Anyja, gazdag filipstadai kereskedő leánya, már komolyabb, töprengőbb, elmélyedőbb természet, aki a kis családot őrlő gondok nagyrészét gyenge vállaira vette. Születésekor, a késő novemberi estén ott voltak a távoli rokonok is és egy nagynéni, egy agy pap babonás felesége — ott fenn, északon, a természettel oly közel-ségben élő embereknél a babona már szinte valóságos filozófia —

kártyát vetvén, megjósolja hogy az újszülött beteg lesz és betegsége nyomait majd egész életén át hurcolja. Sokat utazik, hosszú élete végéig dolgoz. De nem fog sem sütni, sem főzni, hanem könyvekkel, papirokkal foglalatokodik s ha áldott, jó ember is lesz, soha sem megy férjhez. A korai jóslatból megdöbbentő valóság lett. Négyéves korában megbénult, csipőferdülése marad. Irónő lett, beutazta a világot, férjhez sem ment s bár drága, jó emberré öregedett, most, élete utolsó szakaszán, szinte valami tragikus őszinteséggel vallotta be, hogy bár annyi sugarasan szép tavaszi, kétései őszi bágyadt szerelmet, emberek szinte magafeledkezeti egymásbeomlását írta meg, az igazi szerelmet, a nagy Gyönyört ő maga soha sem ismerte meg. (Ezt a megjegyzésemet tulajdon képen tanulmányom legvégére kellett volna hagyni. Mert lélek-tanilag is érdekes feladat lenne, hogyan volt lehetséges olyan cudarul vad és fenségesen szép szerelmeket, mint amilyenek az újszülött, korhely pap, Gösta Berling körül lézajlottak, lélekben, érzésben annyira harmónikusán, a nyugalomnak és a diszkrétén ve-é-érző embertestvének megindultságával megírni, amikor a szerelem különös rejtelmének és összevisszaságának nagy érzése a költőnő lelkét soha sem töltötte be.)

A kis, béna leánykát sokat vitték fürdőkebe, távoli városokba, a nagyszülőkhöz, rokonokhoz és a vármlandi táj fenségének első benyomásai, a kilencvenedik éve felé tartó nagymama meséi, az öreg foliánsokból felolvasott hősi legendák, kalandos, romantikus ifjusági regények lesznek a téllenségre, régi diványok szögletébe kényszerített leányka első, nagy irodalmi élményei. Később, amikor már olvasni is tud, a szülők boldogok, hogy a beteg gyermek az olvasás mámorába felejtkezve, betegségére nem is gondol. A bohém, tréfás apa a kis Selmával sokat foglalkozik. Királyi fogadásokról, népi ünnepélyekről, boszorkányégetésről fantáziálnak, a nagy népdalköltőnek, Bellmannak dalait is együtt énekelgetik. Apját különben is rajongásig szereti és amikor egyszer az apa súlyosan megbetegedik, a kis Selma fogadalmat tesz, hogy a Bibliát végigolvassa. Mire a végére ért, apja meg is gyógyult. (Ezt a meghatóan szép gyermekkori élményt »Gyermekkorom« című könyvének egyik nagyobb elbeszélésében meg is írta.) A vármlandi meséket, a puncsgóztól mámoros gavalléroknak történeteit, udvarházról udvarházra való vándorlásaitak egyik nagynénjétől hallotta és a mesék a kis leány dus képzeletében tovább éltek, az elmosódott ködfigurák valóságos élő, husból és vérből való emberekké váltak. Sok volt az alkalmi ünnepély is. Ilyenkor a vidék zeneértő közönsége összeverődött, házitanitók és kántorok gitáronkon, flótákon régi dalokat muzsikáltak s amidőn a mulatozókat az északi éj sápadt fénye köszöntötte, különös árnyak, a fák és a hegyek konturjainak összeolvadásából groteszk figurák kísérteties életre éledtek. A kis Selma a zenének és az exotikumnak ebben az összeolvadásában, a gavallérokat és az élettől eltaposott, furcsa figurákat meglátta és azokat meseszerűségükkel együtt a mába fantáziálta. A kis leány tudatalatt már akkor is írónő volt.

Apró papírkákra verseket rögtönzött, a háztartási dolgokkal semmit sem törődött s így nem is volt más választás, mint tovább taníttatni. Így kerül a stockholmi tanítónőképzőbe. A legelső tanuló. Amikor szabadon választott témául egy värmlandi népi lakodalmat írt le, a tanári kar előtt, a svéd nyelv lektora fel is olvassa azt a »friss, üde humoru« írásművet, amely már valószínűleg kiforrott írói teljesítmény volt. Ebben az időben Carlyle több műve kerül a kezébe. Előbb a francia forradalom története, majd a »Cromwell« és ennek a zseniális parasztnak prófétái ereje és ékes stílusa a kis tanítónőt teljesen lenyűgözi. Sokáig csak az emberóriás hatalmas erejét látja Carlyle műveiben, később azonban már észreveszi borongását, titokzatosságát is, amely mögött sokszor valami rejtett, belső lelki fény és hőseivel való eszmei, emberi szolidaritás sugárzik. Ebben az időben a landskrónai leányiskola tanítóje volt Selma Lagerlöf és néhány finomra csiszolt, csöndes melankóliájú, tájiélményekkel kitérűlő szonettje egy nők részére szerkesztett irodalmi folyóiratban meg is jelent. Íróisága nagy vágya és álma azonban egy värmlandi regény volt s amidőn egy karácsonyi szünetben, a hótól fehér fenyőerdők alatt, nap-hosszat szánkózik, maga előtt látja a régi idők gavallériáit, fülébe muzsikálnak az ódon, levendulaillatos, szomorkás népdalok, az apja édeskés, bohó meséi s egyre jobban kibontakozik előtte a boldog rátalálás: Gösta Berling alakja. Munkába fog. Még küzd a stílussal. A valóságnak, a feltörő idealizmusnak ebben a korszakában úgy látja, hogy romantikus történeteket sem lehet archaikus, lágyan omló stílusba öltöztetni. Sok tételődés után végre Carlyle modora felé tart és mesterének, a puritán látnoknak széteső, szakadozott kompozícióján áttörő, realiztikus stílusát követi. A kis tanítónő a nagy mester írói fensőbbségén is tulteszi magát s amikor a legszebben mesél, olyankor mintha teljesen elejtené meséje felgombolyított, színes fonálát. A papírra ömlő régi emlékek gát-talanságán át kiszínesedő ekebyi környezetben alakok tűnnek fel, majd elmerülnek. Ujak jönnek, valamit mondanak, valamit talán cselekednek is, azután végérvényesen elhalványodnak. Leléprek a regény színes színpadáról. Nem is hallunk többé róluk. Itt ott feltör egy új alak, egy új szín, egy ragyogó fénykéve, de csak azért, hogy hamarosan elfakuljon. Érzések érzéseket váltanak fel. Egyikéről is, másikáról is, már már hinni reméljük, hogy a regény várt centruma majd ezen épül fel, de azután elmállik, elszürkül, hogy más talán jelentéktelenebb, talán még lángolóbb érzés nyomuljon föléje. Négy éven át írta a Gösta Berlinget s közben egyes szakaszok itt is, ott is megjelentek. A teljes regényt 1891-ben adja ki. Nem fogadta kitérű siker, sőt voltak komoly, alapos ellenzői is. Lenyűgöző erejű, fenséges leírásai frissen hatottak, stílusát azonban régiesnek is, mesterkéltnek is találták. Az új svéd irodalomnak épen ez az éve igen mozgalmas volt. Per Hallström első novellái, vázlatai, Levertin elmélyedő, filozófikus tételődésű versei és a szerencsétlen Fröding »Harmonika és gitár« című verseskötönyve jelentek meg akkor s így nem volt csoda, hogy Lagerlöf

regénye, egy megértő, intim irodalmi körön kívül, csak polemikus értékelést kapott. Hamarosan utána Dániába utazott s regényét a nagy Brandes lakásán leadta. Két nap mulva, a kopenhágai »Politiken«-ben egy rövid elismerő kritika jelent meg G. B. aláírással. Brandesnek ez a néhány kitüntető sora elég volt ahhoz, hogy az addig ismeretlen, kezdő író az északi népek akkor anynyira kiforrott új irodalmában egy csapásra az elsők közé kerüljön. Brandes a »Gösta Berling«-et teljes egészében értékelte. Nem boncolta szét és értékeivel szemben sem csoportosította hiányosságait. Megérezte és volt hozzá szíve, érzelmeit éreztetni is, hogy a könyv nem csupán valami új kísérletezésű naturalista regény, hanem a romantikus miszticizmusnak olyan szerencsés, egyéni keveréke, amilyenre addig s még sokáig azután sem (legalább a noi vég Undsetig nem) akadt példa. Levérin, aki kritikus is volt, még megpróbálkozott ugyan, hogy a brandesi ítélettel szemben a közönséghez apelláljon, de ez az Ibsen »Nordische Heerfahrt« kódos, legendás korára emlékeztető regény, amit az író »Gösta Berlings saga«-nak nevezett, már akkor utat is tört az északi népek lelkéhez. Mintha nem is lett volna sem Strindberg, sem Ibsen, Selma Lagerlöf az óskandináv mítoszok világába, a tavak, az erdők, a zugó tenger csapdosta fjordok világába kanyarodott vissza s mint valami fenségesen egyszerű, svéd szintézis, az elzúllott korhelyek menedékházába meghúzódott Gösta Berling, ez az életeteket összetörő, sorsokon kegyetlenül átgázoló lázongó, végül mégis csak felmagasodik. Térdet hajt a férjétől elkergetett grófnő előtt és nyomorában, szenvedésében, megvetettségében is mellé áll. Kit is szeretett hát igazán ez a furcsa, nyers, italoktól és könnyelműségtől sárbataposatt figura, akit az író — műhelytitkai lejegyzéseiben — egy a värmlandi udvarházak között kóborgó, szép, okos és pompásan muzsikáló házitanító után modellált meg? Annával szökni akart és sötét éjszakákon át rohangáló szánkóját farkasok üzik. Mariannát a szülői háztól tépi el, aztán beteg, lélekben összetörtten visszaküldi. Egy kóbor leánykával durva tréfát üz. Halálba kergeti. Jótevőjét pedig, aki a fagyos ut hósrjából, félig holtan öleli magához, koldussá teszi. A férjétől elkergetett, szerencsétlen asszonykáért azonban mindent odadob, mert születendő gyermekének apa kell. Mi ez a történet s lehet e hinni abban, hogy ilyesmi is létezhet? Igen! A multnak vannak ily erős emlékei. A házaikat, otthonaikat, nyugodt, uri életük minden tartozékát elkártyázó gavallérok, az ekebyi menhely lakói közül, ki is törhet valaki, mint például a jovialis Julius, aki tizenhét év után hazatér anyjához, de csakhamar visszasiet a menhelyre. Vagy itt van Liljecrona, a hegedüs, akit a vágy süriin visszakerget asszonyához, gyermekéhez, de amikor lövdaljai háza előtt hegedüje hurjait pengeti, felkerekedik és hazamegy Ekebybe, társai közé, akikhez jobban vonzódik, mint a nagyvilág bármely részébe. Ezek között él Gösta Berling. Énekes, szónok, műszikus, vadász, kártyás, örökké italos cimbora ő, de ha a bánat elfogja, órákig ül a

jámbor Löwenberg mellett, aki a faasztalra festett billentyükön Beethovent játssza s olyan áhitattal, olyan komolysággal, hogy a szomorú Gösta kénytelen hangosan felkacagni. Hős és költő az író Gøstája, »ezer csók és ezerháromszáz szerelmes levél« ura s az egyik karácsonytól a másikig lejátszódó regény végén mégis csak minden jóra fordul. Gösta Ekeby ura lesz és az öreg ör-nagné, még halála előtt megéri a vashámor eleven zugását, a gavallérok új életének ezt a szokatlan szimfóniáját. A »Gösta Berling« a Värmland éposza. Värmland nélkül, Runeberg és Tegnérságai nélkül, ez a legsvédesebb svéd regény bizony soha sem íródott volna meg. De amikor megjelent, hatása az új északi irodalomra évről-évre nagyobb lett. Jöttek is a tanítványok. A dán Thomas Olesen-Jökken, ez a falusi suszterműhelytől s a sovány rögtől eltépett költő, a »Povl-Dam« című nagy regénytrilógiájában, a Gösta Berlingtől befolyásolva, a büszke, brutális erejű férfiasság szilaj dalát éneklé s leszámol benne a kicsinyességgel, a garasoskodással és a mártíros szegénységgel. Astrid Ehrencron-Kidde dán író, aki elsősorban ifjúsági regényeivel lett ismert, ugyancsak Gösta lenyűgöző alakjától elsodródva, naturalista regényeket ír és a värmlandi vidék fenségségéből kilépő fanyar szomorúságu figurái, tépelődő rezignációkkal a múlt szép emlékei ködös távlatába menekülnek.

»Gösta Berling« után, Selma Lagerlöf több modern tárgyú és középkori-izlandi legendák hatása alatt, néhány nagyobb elbeszélést írt. Ezekben a carlylei stílus már gyengül. A nagy siker bátrabbá, önállóbbá tette és elbeszélő eszközei is csendesebbekké, finomabbakká, diszkrétebbekké váltak. Ebben az időben a svéd akadémia nagydíjával tüntetik ki. Utána Délolaszországba utazik. Az északi ember vágya a dél, az örök hóból, rideg fagyból, az örök napsugár és az aranyos derű felé... De sem az antik emlékekből, sem a renaissance gyönyöreiből nem merít. Hiába Pompeji és a nagy olasz képtárak remekei, az északi, zord hidegségben megacélozódott írónót klasszikus vágyak nem hevítik. Az olasz példa, az olasz utazás nagy prózai éposza, »Az Antikrisztus csodái« a leghűbben igazolja, hogy művésze elsősorban népi művészet. Hazája földjéből fakad. Värmland sagái helyett, ebben a nagy regényben a szicíliai városka eseményein át szövődő vallásos rege és egy világot járó angol nő holmijai között heverő, áldást-átkot hozó hamis Krisztus-szobrocska a főmotívum. Közben a szicíliai táj gyönyörű leírásai, színes fényképfelvételek tökéletességére emlékeztető reprodukciók: omladozó templomok, régi klastromok, szépséges kertek és narancsligetek, sok, sok babonával átitott szicíliai népi fantázia. Mindezt hihetetlenül bájos, jóságos, érzelmes lírával futtatja be, azzal a disciplináltan, szinte ökonómikusan felhasznált lírával, ami a délolasz népi élet furcsaságait sokszor az ekebyi gavallérok világára emlékezteti. Az olasz ut azonban ezzel a nagy regénnyel sem merül ki. A puritán protestánsok kései unokája, a maga asszonyi együttérzésében, az egyszerű déli nép mély katolicizmusát maradéktalanul látja és mély-

séges szolidaritásában — azzal a lélektől-lélekig érő szolidaritással, amire valóban csak kiválasztott asszonyok képesek — ő is leborul egyszerű, utszéli fakeresztjeik alatt. »Krisztus legendái«-t sem a Giotto, sem Fra Angelico vagy Rafael hatalmas képeinek hatásából formálja. Az ő Krisztusa, a földön járó, egyszerű népi köntösbe burkolódzó Embertestvér, a végtelen Szeretet élő szimbóluma s az új testámentumból kilépő Megváltó, a régi fametszetek primitív meglátású figuráira emlékeztet. Más író ezeknek a történeteknek a fametszetek régies, darabos, szinte elfakuló színeit kölcsönözte volna. Lagerlöf színezésében van valami a délolasz sugárzás erőteljes akkordjából, de tudja, érzi, hogy mikor kell ezeket az erőteljes színakkordokat melankólikus, csendes sápadásokká tompítani.

A századfordulón »Az udvarház legendája« (»En herregards-sägen«) című regényét írja. Egy régi mesemotívummal párhuzamosan haladó, mai történetet mond el benne és főalakja szerencsétlen sorsában olyan mély lélekanalizist, annyi együttérző érzékenységet ad, hogy ezt a regényét sokan a legpoétikusabb Lagerlöfi műnek tartják. Gunnar Hede diák regénye ez, aki egy vándorcirkusz csodahegedűse lesz és az árva, szegény Ingridért végigkóborolja a vidéket. Valóban csodálatos, megható figura. A regénynek távlata van, valami fájdalmas, szivetösszeszorító szomorúsága s amidőn a szerencsétlen figura, tetszhalott kedvesének sirja felett, egyszerű melódiáit elhegedüli, szinte boldogok vagyunk, hogy a kis Ingrid kikél a koporsóból és a hontalan, csendes félbolond hegedűst visszavezeti az élet felé. A »Kungahällai királynők« legendagyűjteményében — amely az írónőnek, mint valamennyi nagy regénye után, valóságos üdülést, pihenést jelent — bár a wikingek hősi világához és az északi sagákban megőrzött véres háborúk emlékéhez ér, mégsem a harc, vagy az uralkodni-vágyás a főmotívuma. A háboru réme, nála vágy a béke, a nyugalom után s vérben, vasban verekedő hősei, harcosai megtisztítva térnek vissza otthonaikba. Világszemlélete: a kereszténység, a bűnbocsánat örök érzéséből fakad s valami boldog, derűs etika sugározza át, annak az etikának boldogsága, amely tisztaságában a bűn fogalmát is másképen, más megvilágításban látja. A legendák után újra egy nagy regényen dolgozik. Kompozícióban és eseményei összefüggésében, W. A. Berendsohn Lagerlöfről írott nagy tanulmánya szerint, talán a legerősebb, legöntudatosabb és mégis ösztönös művészi módszerekkel megformált munkája ez: a »Jeruzsálem«. Ez a nagy regény a dalekarlieni vidék parasztjainak szektárius mozgalmaiba és egy vándorpapnak az apostoli életet megvalósítani készülő álmódosásaiba kapcsolódik. Dalekarlien lakói, hosszú évszázadok során boszorkányok és babonák világában élnek és amikor Larsen, a vándorpap, a bibliai életet példázza, közülük mintegy ötvenen Palesztinába vándorolnak s ott kolóniába verődnek. Lagerlöf palesztinai utazása alatt ezt a kis, svéd kolóniát is felkereste és a bibliai egyszerűségben, jámborságban élő svéd parasztnak ottani élete megrázó élmény volt számára. A Szentföld-

ről tulajdonképpen utilevelekben készült beszámolni, de ottani svéd honfitársai életének hatása alatt képtelen volt a láttottakról a valóságnak megfelelő tényrajzot adni. Inkább regényt írt, valóban töretlen költői művet azokról a gondolataikba, érzéseikbe visszahuzódó, szüksézzavú, örökké töprengő északi parasztokról, akik azonban, ha eljő az idő, szemrebbenés nélkül tudnak cselekedni s tudnak erősek, hajlíthatatlanok is lenni. A regény főhőse egy szektáriánus, akinek a fogadalom szerint el kellene szakadnia feleségétől, de amikor itt lenne a pillanat, vele marad. Nincs sem égi, sem földi hatalom, ami elválaszthatná őket. A regény, mint minden Lagerlöf-kompozíció, szétágazó, generációs regény és családi viszályokon. Ingemar fiai sorsán, egy templomi konfliktuson át a Szentföldre ér és sorsok párhuzamát tárja fel. Az írónő mély lelki-sége, vallásossága is ebben a munkájában a legkristályosabb. Csodákon át ér a valósághoz, tehát a szubjektivitástól az objektív világlátásig. A »Jeruzsálem«-nek azonban nem ez a legjellemzőbbje, hiszen majdnem valamennyi művében ez a kettősség szinte elengedhetetlen művészi feladat. Tulajdonképpen naturalista, de a naturalizmus túlzása és pesszimizmusa nélkül. Idealista marad s ha idealizmusát nem is tulozza, gondosan vigyáz arra, hogy túlzás nélküli naturalizmusával szemben az ideál valóságát mindig megmutassa. A »Juvikinger« költőjének, a norvég Olay Duunak teifejegyzéseiből tudjuk, hogy az északi népek irodalmára a »Jeruzsálem« is erőteljesen hatott. Ha Duun generációs regényciklusának monumentalitása inkább Thomas Mann »Buddenbrooks«-felé ha'ad — Thomas Mann és az északi irodalom között mélyeséges lelki kapcsolat van — a táji rajz és a népi lélek költőinek nagy útmutatója még nagyon sokáig a värmlandai mesélő néni, Selma Lagerlöf marad.

Hazája fiatalságát Nils Holgerson csodálatos utazásának fantáziájával ajándékozza meg. Ez a tulajdonképpen megbízásból szórakoztató földrajzi könyvül íródott fantasztikus ifjúsági regény a folyton változó északi tájba régi meséket, mondákat, népdalokat, állattörténeteket olvaszt. A kis Nils Holgersson egy lud hátán utazza be Svédországot. Nyomában vadludak keringenek, a ravasz róka üldözése elől menekülnek és közben feltárnak a mitoszok régen beomlott kapui, megelevenedik a mondák világa és az olvasó szinte teljesen magafelejtkezve, maga is ott repül a lud hátán, Svédország tavai, erdői felett és a kis Nilssel együtt ül a dűledező udvarházak kemencéinél, hogy az ódon legendák mellett a heringhalászatról, az erdők hatalmas szálfáinak usztatásáról és a Vätter-tó környéke csodálatos madarairól is tudomást szerezzenek. Nils Holgerssonnak, ennek a bátor, kis Odysseusnak poétikus, felfedező útja egyetlen nemzet irodalmára sem maradt hatás nélkül. A horvátoknál az elmúlt hónapokban elhunyt Ivana Brlić-Mazuranić »Čudnovate zgodbe šegrta Hlapica« ifjúsági regényének több részlete emlékeztet Nils Holgerssonra, de a »Priče iz davnine«-ban is sok rokonvonalat látok Lagerlöffel, bár kritikusa: Fran Bučar inkább »horvát Andersen«-nek nevezte.

A legjelentősebb személyes élmény, ami a Nils Holgersson megjelenése után ötvenedik évébe lépő Selma Lagerlöf életében fordulópontot jelent, a régi kis, családi birtoknak, Marbackának visszavásárlása volt. Lagerlöf hadnagy birtoka husz évig volt idegen kézen és amikor az írónő a régi házikóba visszaköltözött, gyermekkori emlékei, az újra éledő, már már feledésbe merülő környezetben a régi dal új melódiát kap, az örömmel teljes világnézet optimizmusának dus hangszerelésű szimfóniáját. Ennek az időnek legszebb alkotása a »Nászinduló« című, alig pár oldalas elbeszélése. A tépett ruhájú Jan Oster vándormuzsikus, akit a gazdag parasztok kigunyolnak és megvetnek, élete nagy, döntő pillanatában rátalál a régóta kereseti melódiára és a melódia varázserején át, rátalál a boldogságra is. A csodás melódia: az ősi birtok, Marbacka. S Marbacka urnője, a régi házban ott folytatja, ahol valaha, még gyermeki képzeletében Gösta Berling alakját idézgette. Megírja »Liljecrona otthoná«-t, (»Liljecronas Hem«) ezt a Gösta Berlinghez simuló szép regényét, amelynek leírásaiban, a lövdalaitó partvidékében Marbackára, Liljecrona csapangó képzeletében pedig Lagerlöf hadnagy derék, természetes, kedvesen bohém alakjára ismerünk. Ebben az időben (1912) készül el »A halál kocsisa« című kisebb regénye is, amelyben az emberiség nagy részét nyomorba, betegségekbe döntő italos szenvedély pusztítására mutat és olvasóit az emberi Infernótól az égi szféráig emeli. Közvetlenül a világháború kitörése előtt lesz kész újabb várlandi regényével, a »Portugália császárává«-val. (»Kejsaren af Portugallia«), amelyben egy agyonhajszolt földmunkásnak, Jannak és későn született, majd szerencsétlen, elzüllött leányának meghatóan szomorú történetét mondja el. Az eszelős öreg, Portugália császárának képzeletét magát és amidőn a városból hazatérő leánya kigunyolja, elkergeti, a vízbe öli magát. Selma Lagerlöf feljegyzéseiből tudjuk, hogy Jan alakja sem képzelt figura. Gyermekkorában, Marbacka körül, egy elhanyagolt, megöregedett, emberke csatangolt, akinek mellét papírérdemrendek díszítették és fején magas, császári süveg állt. Ha valakivel találkozott, gáláns hajbókolással udvarhölgyeiről dadogott. A világháború, az embermilliók összezsapása, a békének, szeretetnek és a megértésnek nagy költőjét sok szomorúsággal töltötte el és költészete úgy tűnt fel önmaga előtt, mint valami bárgyú, meddő játék, aminek alig van komolyabb értelme. 1918. vége felé azonban újra megszólal és »A szent élet« című regényében, panaszos, jajjos szavakkal kel ki a háború réme ellen. Ebben a regényében egy sarkutazó hazatérését írja meg, aki kietlen utazása alatt, lázas, önkivületi állapotban, szörnyű éhséggel küzdve, emberhúst eszik. A háború rémségeivel szemben különben teljesen közömbös embertársai a hazatérőt teljesen kiközösítik és csak akkor melegednek fel újra iránta, amikor a skagerraki-ütközet tengerbe sodor: matrózainak hullái a halászok hálóiba kerülnek. A kései elégtétel boldogságától a megtört lelkű ember meghal és a szomorú regény így ad feleletet arra a tengernyi szenvedésre, amit a vi-

lágháboru okozott. Néhány újabb novellakötet, több nagyobb elbeszélés és gyermekkori élményeinek megírása után, még egyszer visszatér Värmland régi udvarházaiba és mondáiknak, kísérteteiknek világába. A »Löwenskjöld-regények« (Löwensköldska ringen) tulajdonképpen egy kísérteties gyűrű történetével indulnak. A halott Löwenskjöld tábornok gyűrűjét a koporsóból ellopták és akihez a gyűrű kerül, azt a halott tábornok kísérteties gyűlölete követi. A regénynek legmeghatóbb fejezete, amidőn három ártatlanul gyanúsított embert halálra ítélnék s bár ártatlanságuk kiderül, a kivégzést nem kerülik el, mert azt a tábornok fia kierőszakolja. A regény további kötetében már alig esik szó a gyűrűről. Ezeknek középpontjában Ekenstedt lelkész, egy fantasztá van, aki vallási zavaraiiban azokkal száll szembe, akik őt a legjobban szeretik. Meggyűlöli anyját, ártatlanul vádolja menyasszonyát, Charlotte Löwensköldöt, ezt a bátor, életrevaló, derék leányt. De győz a hit, az emberi jószágba vetett bizalom — Selma Lagerlöf életet igenlő, optimista filozófiája — s végül is minden jóra fordul.

Gösta lázadásától — Karl Artur Ekenstedt világfájdalmáig, nagyon hosszú utat tett meg a marbackai udvarház diványára kuporodott egykori béna kisleányka, akinek lelke mindig a multba szállt vissza, hogy édes atyjának és a végtelen téli estéket átme-sélő nagymamája emlékeinek, gyermekkora környezetének mara-déktalan megőrzésével, a Sagák, a tradíciók letűnt világát az őszin-te emberek igazságkeresésének mai, szenvedéses világába iltesse. Minden embert, aki hosszú életén át elébe került vagy termékeny fantáziáján át új életet, új rendeltetést kapott, a szeretet, az igaz-ság szemüvegén át vizsgálta és formálta. A multba merülés és a gyermekkori emlékek, a lelke legmélyére érő tiszta kereszténység döntő élményében költézzetté áradtak s ha a mai idők örök, emberi összefüggéséig is hatolt, soha meg nem torpanó optimizmusában mindig azokat az összefüggéseket kereste, amelyek évszázadok multán is, alig változó sorsokat és lelkeket modelláltak. Iróisága végtelen országutján az Érosszal is találkozott, de mindig tudta, hogy a szerelem dicsőítésére nem hivatott. Ő csak elindult a szen-vedélyek felé, rájuk is talál, megpróbálkozik, hogy azokat meg is szelidítse és hogy utána a szelidség, a végtelenség csendjével lel-kében, az örök ember fájdalmának, titokzatosságának hullámveré-sét hallassa.

Szines, fájdalmas ifjuság, sok munka, küzdelem és csendes ha-zatérés — ez Selma Lagerlöf nyolevnan évének külső kerete. A belső élet: a földi boldogság keresése, az ideálokra találás és a mult nagy emlékeinek muzsikája, amely mint a svéd havasokon, sötét erdők mélyén egyszerre csak öblösen, mélyen felszakadó erdei kürt, azt mindennel kibékít és megenyhit. Amikor hírneve kiforrott és az országok visszhangozták, az európai irodalmat az intellek-tuális irodalom nagyszerű tájékozódó képessége és a kor atmosz-férájában összecsapni készülő izmusok, stílus és probléma-harcok

kóvályogtak. André Gide félelmes mélységének lázadó világa, Thomas Mann és Jakob Wassermann újtipusu regényeinek világnézeti küzdelmei, a német irodalom filozófiai vergődése Nietzsche új értékábráiért és a szélesen, nyugalmasan hömpölygő angol Galsworthy társadalma, amelynek félig sült ürücombiát és klubéletét a világháború keserű élménye már kikezdte. A végletekig elért és az idegek kusza szövevényeiben biztosan mozgó, új lélektani irodalom elől Marbacka gyermeke tisztelettel bár, de gondosan elkanyarodott. Letért a dübörgő, lázasan tülkölő autóktól élénk országútról és átvágott arra a kis ösvényre, ami az északi hegyek és tavak világának jól elrejtőzött udvarházai, kunyhói felé vezetett. Nem szállt szembe az intellektuális irodalommal, csak lemérte a maga egyéni, lehatárolt tehetségét és megmaradt azoknál az ideáloknál, amelyek jóleső lassúsággal hömpölygő epikáját hűsítik. Ugy mesélt, mint nagyanyja a marbackai udvarház enyhe meleget adó kemencéje kedvenc padkáján vagy mint ő, az egykori leopoldskronai tanítónéni mesélt azoknak a kisleányoknak, akikből közben nénikék lettek, de a népi lélekről és a svéd tájakról annyi szeretettel és melegséggel mesélő előadásait ma sem feledték. Mi, kései olvasói is, úgy ülünk le nagy regényeihez, mint rajongó, öreg diákok a régen elfelejtett padokba, hogy piruló orcával, ragyogó szemekkel hallgassuk a világirodalom legkedvesebb, legdrágább tanítónénikéjének meseszövegét, lélekkel telített legendás alakjainak történetét. S a világirodalomnak ez a drága tanítónénikéje most nyolcvanéves lett. Ablakait az északi november vad szele döngeti s a Fyrkensee partjait borító ősi fenyők zugása, mint valami távoli, ünneplő harangszó, Värmland üdvözlését hozza az ősz költőnőnek, aki, mint Ekeby urnője, az ősz őrnagyné, kéklő szemekkel néz abba a kifürkészhetetlen, mitoszokkal telített messzeségbe, ahonnan annyi szépséget merített nemzete, a világ és az önmaga gyönyörűségére.

Beograd, 1938 november.

KÁZMÉR ERNŐ

A HÁROM KIRÁLY AJÁNDÉKA

Messziről érkezett vendégnek örvendett aznap József hajléka, amaz Erzsébetnek, a bölcs Zakariás pap feleségének, ki nagynénje volt Máriának. Vacsora után sokáig elbeszélgettek az aszszonyok, míg József munkáját végezte, s velük a gyermek is fönn maradt örvendezve és vígan játszadozva jóval tovább mint más-
kor szokott. Éjjél előtt azonban az első kakasszóra fölfigyelt Mária és szólt a gyermeknek, hogy térjen ágyába, mert későre jár az idő.

Őt esztendő s volt akkor a gyermek, élénk és igen értelmes. Anyja szavára levetette kis köntöskéjét s a hűs tiszta ágyba bujva, édes borzongással összehuzódott, amikor magára vonta a kopott takarót. Erzsébet pedig oda ment és az ágy szélére ülve mosolyogva nézte őt s Jánosról, az ő fiáról beszélt neki. Az asztal elrendeztetése után anyja is az ágy fölé hajolt, hogy eligazítsa a gyermek feje alatt a párnát. József pedig a sarokban fölegyenesedve munkájából magasba, szinte a feje fölé emelte a gyenge fényű mécsest s szelíd boldog örvendezéssel így nézte őket néhány pillanatig. Akkor a gyermek fölült, hunyorogva a mécs lángjába nevetett, ahogy a gyermekek szokták pillájukra csalni a fényforrás sugárzó játékát. Majd hirtelen kis arcához kapta anyja fejét és a fülébe sugta:

— Mesélj még egyet te is.

— Késő van, — ellenkezett anyja, de szava hangzásából a gyermek már tudta, hogy a kérés nem lesz hiábavaló.

— Csak egyet mesélj, azután aludni fogok.

Mária Erzsébetre pillantott és elmosolyodott a fogadkozásra.

— Miről meséljek vajjon?

— Mesélj a három királyról.

A mécs már a gyalupad sarkán lobogott, s az apa árnyéka szélesre vontan hajladozott a falon. Mária kendőjét leoldva fejéről, elkomorlyodva kérdezte a gyermektől:

— Mért akarod, hogy ezt meséljem?

— Mert ez a legszebb, — felelte szemét lehunyva a gyermek.

És édes türelmetlenséggel siettette a mesét s megszabta annak rendjét is, ahogyan hallani szerette.

— Először elmondod, hogy indult el hozzánk az aranyhozó király, azután mesélsz a tömjénes királyról, aztán meg arról a fekete királyról, aki balzsamot hozott nekem.

Künn békétlen hűvös éjszaka vadult s ilyenkor a csendes lelkű emberek meleg hajlékában egy édes mese mindenkinek nyugtató öröm.

A gyermek boldogan huzódott beljebb, amikor anyja fejtől mellé ült az ágyra. Mária pedig fejére tette kezét és elmondta a három király meséjét, úgy ahogyan máskor is elbeszélte már.

»Élt a világon három hatalmas, gazdag király, az egyik arra, ahol a nap lenyugszik, a másik keleten s a harmadik messze délen, ahol fekete az emberek arca.

Te akkor születél, de messze innen, olyan emberek közt, akik nem ismertek minket és nem fogadtak házukba. Egy rossz istállóban laktunk, kinn a város határában, de a jó Isten egy fényes nagy csillagot gyújtott fölénk és a csillag messziről is sok-sok jó embert hozzánk vezetett.

Olyan sugara volt a csillagnak, hogy meglátta messziről a három hatalmas király is, egyik innen, másik onnan és mind a hárman azt mondták: Elindulunk és ajándékot viszünk oda, ahol ez a csillag fényesedik.

Elindult mind a három. Az egyik nyugatról, a másik napkeletről s a harmadik délről a csillag irányába, amely fööttünk lángolt.

És azt mondta magában a napkeleti király, amikor elindult: Minek terhelném magamat hazulról? Van sok adófizetőm, utközben megállok minden ház előtt és nem kegyelmezek addig, amíg egy aranyat nem ad, hogy méltó legyen hozzám az ajándék, amit vinni akarok. Egy lóval megyek és két öszvérrel, a lovon magam s az öszvéreket megterhelem az ajándék terhével.

Ugy is tett. Elindult, ómaga lovon s mellette a két öszvér. Utközben minden házba betért és követelte a régi adó fejében az aranyat. A két öszvér két-két teher arannyal ért hozzánk és azt mind elénk öntötte a király és boldogan dicsekedett, hogy milyen nehezen gyűjtötte össze a drága nagy ajándékot.

A másik nagy király is látta napkeleten a csillag fényét, de őt más gondolat vezette. Egy zsák illatos tömjént vitt utjára és megfogadta, hogy minden templomnál megáll és áldozatot mutat be a templom istenének, hogy megáldjon téged.

Száz meg száz templom előtt haladt el és mindenütt tüzet gyújtatott az oltáron. De amikor az oltár fölé nyújtotta kezét a tömjénnel, a parázs egyszerre hideg hamuvá vált. Az istenek képe is mindenütt elporladt az oltár fölött. És a hatalmas király elhozta neked azt a tömjént, amit a bálványok nem mertek elfogadni tőle.

A harmadik király dél felől indult el hozzád. Fekete arcu, de jámbor lelkű bölcs volt s tevéjét egy nagy edény csodás mirhával terhelte meg.

— A legszörnyűbb a világon a tehetetlen ember szenvedése, — mondta szolgálójának amikor utra kelt. — De itt van tudósaim csodás balzsamkeveréke és ez minden fájó sebet meggyógyít. Edénybe öntöttem s elviszem a gyermeknek, hogy se őt, se övét ne gyötörje hosszú fájdalom.

Országokon haladt át és utjában mindenütt találkozott emberekkel, kiken csuf sebet ejtett a gonoszság vagy a betegség. Jó szíve nem nézhette a szenvedést és minden fájó sebte csöppentett a

csodás mirha keverékéből. Mire ide ért, csak egy kis szelencére való maradt a drága kenetből s a király restelkedett is, hogy a többi elosztogatta utjában. Ez a három király meséje.»

És amikor Mária csendesesen befejezte szavait, a gyermek is mély álomba szenderült. S akkor Erzsébet Máriához fordult és így szólt hozzá:

— Lám most jut eszembe, hogy még nem is kérdeztem meg tőled soha: mi lett az ajándékokkal.

Mária pedig megsimogatta az alvó gyermek arcát és felelt:

— A napnyugati király aranyait az ágyba rejtettem az idegenek elől, hogy meg ne lássák és ránk ne törjenek érte. De másnapra a gyermek arca olyan lett, mint a tűz, testét láz gyötörte és olyan rémülten nézett ránk, mintha nem ismerne minket. Nappal, éjjel csak nyöszörgött, amíg az ajándékot ki nem vittük innen s e nem osztogattuk a szegények között. A tömjént husvét előtt elküldtük Jeruzsálembe a templomnak.

— És a balsam? — kérdezte Erzsébet.

Mária pedig elszomorkodott és halkán így szólt:

— Azt tartogattam.

— Kinek tartogattad?

— Neki.

Az alvó gyermek felé intett fejével és elgondolkozva csendesén hozzá tette, mintha csak magának magyarázná messze járó gondolatát.

— A fekete király azt mondta, hogy a balsam minden sebet meggyógyít. Ládámban őriztem és nem mutattam senkinek soha. De egyszer késő este egy tépett ruhás vérző ember lépett be hozzánk. Rablók támadták meg a hegyekben s válláról csorgott a vér. A gyermek akkor még nem járt. Ott ült egy kis halom forgácsra terített takarón és játszadozott magában. Amikor a vérző embert megpillantotta az ajtóban, magától fölállt és odatípegett a sarokba a ládához. Onnan visszanézett a vérző emberre és azt mondta: *Fáj!* Aztán fölemelte a láda tetejét, kivette belőle a mirhás szelencét és azt mondta: *Adjátok neki!* Majd pedig nevetve, boldogan az idegenhez futott és magához ölelte, mintha csak kedves ismerősünk volna. Mi pedig megkentük és bekötöttük sebeit és ő másnap már csaknem teljesen gyógyultan tovább ment tőlünk.

Itt elhallgatott Mária, a gyermek anyja, és eltűnődve nézett maga elé, mert nem felelte el szívében annak az estének egy pillanatát sem. Azután ismét Erzsébethez fordult és halkán még ezt mondta:

— Az az út, a forgácstól a ládáig, volt az ő *első* útja, és az a szó, hogy *fáj*, volt az ő első szava. És a szenvedő, vérző ember volt az első idegen, akit ő magához ölelt és simogatott.

S amikor Mária ezt suttogva magyarázta anyai szívének szomorú boldogságával, az alvó gyermek elmosolyodott és arca föl-
őreült, mint azé, aki édes álom lát.

Berényi János

FIATAL MAGYAR KÉPZŐMŰVÉSZEK BEMUTAKOZÁSA

Az östehetségekről figyelemre-méltó sorok jelentek meg az egyik tekintélyes magyarországi képzőművészeti folyóiratban, a »Művészet«-ben. A szerző: Erdélyi Árpád erélyes védelmet sürget a cikkben az ugynevezett »fémjelzett művészek« számára, akiknek a nevével ügynökök és felhajtók rosszhiszeműen visszaélnék. A problémával kapcsolatban a cikk szerzője foglalkozik az östehetségek kérdésével is és a következőket írja:

»A falusi nép körében egyre sürűbben felbukkanó és a piacon divatos-sá vált igazi östehetségek érvényesülését nem lehet kifogásolni, de határozottan ellenkezik a művészképzés és a művészetfejlesztés alap gondolatával, hogy az ilyen östehetségeket mesterségesen, szinte farmszerűen tenyészék. Ezen a ponton komoly ellentétbe került a tehetség a művészettel és ezkből is intézményesen határt kell szabni az egyéni elbírálás érdekei szerint alakuló művészetkvalifikálásnak«.

Ez általában nemcsak a szakkörök, hanem a közönség felfogása is amelyet az utóbbi östehetségekben gyanusan dus esztendőkből erősen igénybe vették a tehetségek istápolása címén. A rengeteg tehetség-felfedezés bizalmatlanságot eredményezett és nem csoda, ha utóbb a tényleges tehetségek sem juthattak a megérdemelt pártfogáshoz.

Alig tagadhatjuk, hogy a jugoszláviai fiatal magyar képzőművé-

szek októberi szubotikai együttes kiállítását is ilyen közönyös bizalmatlanság előzte meg. Sokan erőszakolt kulturális demonstrációt szimatoltak a mozgalom mögött. Mások hajlandók voltak azt hinni, hogy egyes fiatal emberek szereplési vágya huzódik meg a kezdeményezés háttérében. El kell ismerni: nehéz utat törni nagyrészt ismeretlen fiataloknak ott, ahol még a »fémjelzett« művészi rendezések iránt sem mutatkozik soha őszinte érdeklődés. Ki hitte el az újságok »reklámainak«, hogy létezhetnek itt fiatal emberek, akik színeket látnak a szintelenségben? Ki hitte, hogy 20 esztendő után hirtelen, seregestől jelentkeznek »fiatal tehetségek« képpel és szoborral?

A kiállítás mégis megnyílt a Magyar Olvasókör nagytermében, az Olvasókör ifjusági alosztályának rendezésében Csapó Sándor lelkes irányításával.

*

Nem lehet célunk és semmiféle érdek nem kívánja, hogy mint Erdélyi megjegyezte, feleslegesen és mesterségesen tenyészük a tehetségeket, viszont nem lehet megtagadni az elismerést azoktól, akik szegényes viszonyaik között a legcsekélyebbel is hozzájárulnak ahhoz, hogy kulturállományunk ezen a téren is bővíljön. Mivel kezdeményezésről és részben kezdőkről van szó, mértékünk nem lehet szigorú.

de indokolatlanul elnéző sem, mert erre nincs szükség.

Nem mennyiségi, hanem minőségi kulturát hirdetünk, minden téren kevesebb, de jobb — ez volt és ma is ez a jelszavunk.

A fiatal magyar képzőművészek tárlatáról összefoglaló benyomásunk az, hogy kevesebb ebben az esetben is, több lett volna. Érvényes ez általában és egyenként is. Egyik-másik fiatal tehetségünk tulsok és nem mindig »fontos« anyaggal vonult fel, némelyektől pedig sokkal kevesebbet láttunk, semhogy véleményt alkothatnánk róluk. Néhány tárgyat határozottan vissza kellett volna utasítani, mért jelenlétük — akármilyen okból történt is — csökkentette a többi, értéket képviselő anyag súlyát és komolyságát.

Mindenesetre kár volt, hogy a válogató bizottságba nem hívtak meg egy-két művészt a nem ifjú generációból. Ezeknek izlése, tapasztalata bizonyosan hasznos utmutatásul szolgált volna. Ennyi figyelmet például *Oláh Sándor* és *Balázs Árpád* mesterek feltétlenül megérdemelték volna.

*

A kiállított képek és szobrok — eltekintve a kevés kiselejtehetőtől — nagyrészt örvendetesen lepték meg a közönséget. Egyrészt, mert irodalmunk mellett végre kollektíve jelentkeztek képzőművészeti tehetségeink is és ezzel gazdagodtunk, másrészt, mert a névtelenek közül feltűnt néhány új, friss, nyomatékosan jelentkező erő, akikkel érdemés foglalkozni. Tárgyilagosan meg kell azonban állapítani, hogy az eredeti tehetség jegyei még elvértve tüntek fel. Fiataljaink nagyobb része még a *tanulmányi állapot* merevségében

van, még nem bontakozott ki egyéniségük, legtöbbször még nem állnak a saját lábukon. Néhányuknál viszont felfedezhető volt a kitörő lendület és az önállósulásra való biztos törekvés.

Az első csoport (Ács József Nagy Sándor, Szabó György, Tolnay László, Vanyek Tivadar, Szilágyi László festők, Gottesmann Tibor, Almási Gábor, Spiegel László szobrászok) tematikája, eszet és színtechikája, rajzkészsége, illetve formanyelve és jellemző éreje még merev, önállótlán, ami nem jelenti egyben azt is, hogy később nem találják meg saját hangjukat s nem bontakozik ki sajátos képességük. Ennek a csoportnak a tagjai majd mindannyian mutatnak készséget, de ez a készség egyelőre csak technikai téren mutatkozik meg. A jövő tárja fel, hogy a műtani képességekhez járul-e valódi, alkotó ihletettség, intuitív, művészi készség a dolgok élményszerű átélésének és *eredeti* kifejezésének képessége. Egyelőre kitaposott uton járnak, félve nyulnak még »lelkileg idegen« témához, még nem biztosak a maguk dolgában s ezért kerülnek a bonyodalmakat. Nagy Sándornak (Vranjevo) jó meglátásai vannak. »Rakodómunkások« c. képében élet pezseg. »Uszályok« című képe a kompozíció iránti érzékét mutatja. Csendéletei tetszetősek.

Ács József (B. Topola) higgadt festői természetnek látszik. Nála is mint e csoport többi tagjánál érezzük a merev ragaszkodást az akadémikus szabályokhoz, ami érthető. Több művészi szabadságnak (nem szabadosságnak!) kell érvényesülnie.

Szabó György (Petrovgrád) akvareljei hangulatosak, tollrajzai erős

technikai készséget árulnak el. *Vanyek* Tivadar (Petrovgrád) tulzatosan fegyelmzett. Két tanulmányfeje és »Gond« c. rajza sikerült és ezek alapján biztatni merjük. *Tolnay* László még kialakulóban van. *Szilágyi* László inkább illusztratív, mint intuitív tájfestő. Kissé egyoldalú a rajztudásban, de szeszélyes szinciben van fantázia. Széppé kényszeríti a legsivárabb tájat is, amiáltal mutatóssá válik — az őszinteség rovására.

A szobrászok közül *Almási* Gábor (Szubotica) »Zsákhordók« című kompozíciója mutatja a legtöbb érzéket. Jól rögzített egy nehéz pillanatot. Tanulmány feje is sikerült, de arányában és formájában erősen *Mestrovicsot* idézi. *Gottesmann* Tibor még technikai nehézségekkel küzd. »Rab« és »Vallatás« című szobraiban van gondolat, de a megoldás nem eléggé erőteljes.

*

A második csoport tagjai (Hangya András, *Erdey* Sándor, *Boschán* György, *Veréb* Ilona festők és *Reszler* Ilona szobrász és festő) már külön, kissé eredetibb utat járnak. Az igazi őstehetség közülük kétségtelenül *Hangya*. Legerősebben ő feszegeti a megszokott kereteket és tör magának új utat. Erősen megsűrve szemléli az életet és a világot, tudatosan látja helyét, minden külső érintkezésre reagál s művészetébe azért visz be oly sok, komor szociális elemet. Ez talán hiba, mert teljesen leállítja másirányú intellektuális érdeklődését, viszont a meddő távoli ábrándozás és képtárgykutatás helyett a környezete felé fordítja figyelmét és kényszeríti, hogy élményeit kiméletlen realizmussal fejezze ki. Ezen a térlaton aránylag kevés nagy képpel szerepelt. »Kaszások« című vászna komor hang-

szerezésű figyelmeztetés. *F. J.* arc-mása jó technikájú, főlényesen megoldott kép. *Erdey* Sándor (Szubotica) karikatúrában erős. Darabos, szögletes vonaltechnikája éles szatrával párosul. Feltűnt két arc-mása és önarcképe. Szinben, beállításban egyaránt merész mind a három, feltűnően elűt rajzai primitív-stílusától. *Veréb* Ilona (Szubotica) az arc-másfestésben mutat figyelemreméltó érzéket. Nőiesen színes, kedves és egyszerűen megoldott portréi jó tónusérzékről és formatiszteletről tanuskodnak.

Boschán György (B. Topola) négy különleges csendélete megragadja a nézőt. Fatuskók, kődarabok, törmelékek, apró jelentéktelen tárgyak »harmónikus rendtelenségben«, aprólkos kidolgozásban, élethű színezéssel... Kettő közülök kubista, vagy dadaista. Nem állítom, hogy értem, mi akar lenni ez a két ábrázolás, de nem is keresem az értelmét. Vívódás és vízió. Egy fiatalember tépelődései. Lehet... Minden élettelen, hideg, mintha *Boschán* Györgyöt nem érdekelné az ember és az élet. *Neuraszténia*, amely el fog mulni. A tehetséget nem lehet megtagadni tőle. A kusza fodrokon és jeges-preciz színeken is áttörő lázadozása.

Reszler Ilona (Szentá) különös talentum a szobrászatban. Álmódzó és képzelődő, szenvedélyes és érzékeny. Elvont világból meríti ötleteit; érzéseknek, indulatoknak ad formát és legritkábban nyul az élet hétköznapi mozzanataihoz. »Szenvedés«, »Vágyódás«, »Öregség«, »Lázadás«, »Egyedül«, ezek szobrai témái. Jó (talán nem is egészen eredeti) technika és *feltétlen kifejezőerő* jellemzik. Szép kompozíció az »Örökbeadás«. Legmarkánsabb, élményszerűen megragadó a »Vágyó-

dás» című tanulmánya. Reszler Ilo-
na néhány olajképet is kiállított, de
ezekkel exaltált színeivel és vo-
nalaival nem értünk mindenben
egyet s ném közelítik meg plasztiká-
jának értékeit.

Összegezésként nyugodt lelkiismer-
rettel állíthatjuk, hogy most már
nemcsak a népkisebbségi magyar
irodalom létezik és küzd elismerte-
téséért, hanem felsorakoztak melléjük
a művészet egy másik ágának ifju
harcosai is. Nehéz viszonyok között,
megfelelő eszközök híján, egyedül

senkitől sem támogatva, nagyrészt
nyomorral küzdve, a világtól, képtár-
raktól, muzeumoktól elzárva, fal-
vaikban és városaikban, messze
festőibb lehetőségeket kínáló tá-
jaktól, hegyektől és tengerektől,
az alföld egyhangú, szín-
szegény tájaiba temetve tiz-husz
(a szám bizonyosan nem teljes) fia-
talémbert ecsettel és vésővel festi.
Írargja és építi az új magyar szel-
lemet, bizonyoságul, hogy vagyunk
és élünk.

Kass László

IRODALMI SZEMLE :

K ö n y v e k

PEARL S. BUCK — AZ ÚJ NOBEL-DIJAS

Az amerikai írónő, aki az ez évi
irodalmi Nobel-díjat kapta, a har-
mincnyolcadik abban a sorban,
amelyet századunk első évében a
művészet öncélúságának, a parmas-
siennek minden érzékenységre rea-
gáló költője: Sully Prudhomme nyi-
tott meg. A nagy díjjal együtt —
amelynek összege százhetvenezer
svéd korona, tehát körülbelül nyolc-
százezer dinár — a világirodalom
hallhatatlansága is jár. Nincs a vi-
lágnak még ilyen nagyjelentőségű
díja, amely ennek a kitüntetésnek
jelentőségéhez felérne. Pearl S.
Buck ném az egyetlen nő, aki eb-
ben a ragyogó kitüntetésben része-
sül. A világirodalom épen most ün-

nepelte a derék, mesélő tanító néni-
kének Selma Lagerlöfnek nyolcva-
nadik születésnapját, aki 1909-ben,
mint nő, elsőnek kapta az irodalmi
díjat és a mesékkel, mondákkal át-
ítatott, megkapó közvetlenségű re-
gényeinek, elbeszéléseinek minden
sora ma is anyira emberi, annyi
tisztá kereszténységű, hogy a vi-
gaszt, megpihenést kereső olvasó
valósággal felüdül tőlük. 1927-ben a
szicíliai szegény, nyomoruságos
emberek otthonába, lelkébe anyira
élesen és mégis annyi veleérzéssel
bevilágító Grazia Deleddának jutott
az irodalmi Nobel-díj. Egy évvel
később az új katolikus-életérzésnek,
a vizuális fantáziájú, romantikusan
áhitatos nagy regényeknek írónője,
a norvég Sigrif Undset részesült a
díjban. A három nagy írónő után.

joggal merült fel a nagy kíváncsiság, hogy ki is az a boldog aszszony, aki most, 1938 ködös, nedves novemberében, a rádió mellett ülve, egyszerre csak magamegfelekezeten felsikolt, mert az éter messzevívő híradásából megtudta, hogy a világirodalomnak új hallhatatlanja lett.

Pearl S. Buck, az új hallhatatlan, most negyvenöt éves. Minden színes, érdekes kitalálás helyett tárjuk fel most élete szürke valóságát. Nem született Kinában, hanem az amerikai Nyugatvirginiában, az ültetvényeknek és a farmoknak abban a tartományában, amelynek világában még van valami abból a rab-szolgaságból, ami a kínai kulik szenvedésére emlékeztet. Apja miszszionárius volt. Vele került a Távolkeletre, a kínai falvakba, ahonnan azonban husz éves korában amerikai főiskolákra megy. Oklevelet is kap. Csak a huszas évek táján kerül újra vissza Kinába, ahol egyetemi lektor lesz, majd tanár. Aránylag későn kezd írni. A »Keleti szél — nyugati szél« az első könyve, amelyben az európai olvasóktól és az európai irodalomtól tulajdonképpen annyira távoleső kínai falvak és emberek lelki világának titokzatosságaira, de mégis minden érző emberhez annyira közelálló nyomorúságaira mutat. A Távol-Kelet századunk íróinak fantáziáját erősen izgatja és a pénz, a gép, a sebesség amerikai bálványozása helyett az emberiség bölcsőjéhez, Ázsiának lelki civilizációjához, ősi, nagy nyugodalmához fordulnak ami alatt azonban ősi szenvedélyek parazsa izzik. Egy ír orvos, Lafcadio Hearn volt az uttörő, aki képzelő és leíró erejével közelebb hozta hozzánk azt a Keletet amiről egy kedvesen csevegő fran-

cia hajóstiszt, Pierre Loti annyi sok, színes romantikát tudott regényfonallá szőni. Hearn után azonban a Távolkeletről többet akartunk tudni annál az operahangulatnál, amit Puccini »Madame Butterfly«-je is adott és lepergett rólunk mindaz, amit a távoli Kelet kalandorregényeinek mesterei: Farrère, Benoit és Debobra fantáziáltak. Többet akartunk az exotikus témánál. Kerestük az európai lélektől a keleti lélekig érő kapcsolatot és ha meg is álltunk a Kuomintang körüli rabló hadjáratokra mutató André Malraux két nagy valóságregényének nyers cselekményei, kaotikus helyzetei előtt, úgy éreztük, el kell majd egyszer jönni annak az írónak is, aki napjaink történelmének véres freskói helyett a távoli és végleges kínai világ sorsát, történetét, természeti jelenségeit majd egy olyan nagy regénybe tömöríti, mint például Hamsun az ő monumentálisában még századokon át is rendíthetetlen erejű »Az anyaföld áldása«-ban, amelyben az öregedő Hamsun a földre, az ősi rögre találván, Anteusként megújodik tőle.

A hamsuni monumentálisan nagyvonalu epikai hang hatása az, ami Pearl S. Buck első regényeiben és novelláiban annyira megfogott bennünket, hogy öt-hat év óta, amióta a könyv világpiacára újabb meg újabb regénye kerül, megpróbáljuk el nem mulasztani egyetlen könyvét sem, amelyekben kivétel nélkül Kináról ír. A nagy, a mély értelmezésű exotikum ítti át ezeket a könyveket, a másfajta életnek, kulturának legnemesebb indulatú megérteni akarása, minden irodalmi szándékosság nélküli ábrázolása. Megértő, emberséges és emberi ez az exotikum, aminek regényességét

Épen az a nagy valóság adja meg, amiről körülbelül az utolsó husz év napisajtójában annyit olvasunk s amit egyszerűen úgy szoktunk nevezni, hogy »a vérző Kína«. Legszébb regénye a »The Good Earth« (»Édes anyaföld«) ez a hamszoni nagy regények valóságos kínai példantja s talán azért is nőtt ennyire a szívünkhöz, az értelmünkhöz, mert a kínai földműves világot úgy szívjuk és lélegezzük be, mint azt az északi fjordok tövében meghuzódó apró földcskét, amin Izsák, egy megkövesedett, fekete kenyérral és egy darabka kecskesajjal a kezében, ráhajol a kis, tiszta erecskére és frissen kortyol belőle. Ahogy az északi embernek a természetlen földdel való küzdelmét nem tudjuk ellenőrizni, hitelesnek elismerni, épen úgy nem tudjuk azt sem, vajon csakugyan úgy élnek-e a kínaiak, úgy termelik-e földjeiket, úgy töltik-e meg puskáikat, ahogy azt Pearl S. Buck leírja. De az író nő kínai regényeinek világa annyira lezárt és annyira lehatárolt, az olvasónak, aki beléje mélyed, annyira nem ad lehetőséget arra, hogy olvasása közben a maga európai vagy amerikai világára gondoljon, hogy valóban azt a maradéktalan életérzést adja, amire az író nő törekedett. A mese és a figurák, az együvé tartozó, majd szétváló család elindul a katasztrófa felé. Az események, a körülmények, a lélektani helyzetek is mind a tragédia felé vonulnak s míg az összeomlást várjuk, az tulajdonképpen be sem következik. Az az érzésünk, hogy egy földrengés rázott fel bennünket, előlította szívverésünket, anyánk képét verte le a falról, gyermekkorunk drága emlékei, első ivópoha-

runk megrepedt, de itt vagyunk, újra szilárdan, a még előbb dübörgő földön s fáradt homlokunk csak egy mély ráncsal lett gondtérheltebb.

Kína divatban van és az irodalom egyre nagyobb mohósággal veti magát erre a riadó, kavargó ősi földre. A német Hülsenbeck, az angol Fleming, megpróbáltak számot adni az európainak mindarról, ami ott történik, Beszámolóik maradéktalanul pontosak. Pearl S. Buck azonban nem az európainak mesél Kínáról, hanem mindenkinek. A kínainak is. Egy kritikusa mondta róla, hogy nincs egy sora, egy betűje sem, amin, ha kínai olvasná, csodálkozhatna. Csak azt érezné, amit mi, hogy életsorsokon át pillantottunk egy szenvedéses, nagy nép világába, kavargó társadalma valóságába s ha nem is riporter irta bióriportul, egy nagy regényíró nő számból be arról, amit szívével, értelmével látva, az élet és a fikció határainál tisztelettel meghajol. Flauberttel vagyunk így, ha a Salammbot olvassuk. De mindez csak szerény megjegyzés. Pearl S. Buck művészetének lényege mélyebben van. Az alakoknak, az eseményeknek a lélek jelenségeibe lényegülő tudatosan szép és mégis meghatóan naiv meglátásában, megható emberiségében. Ebben a cudar, komisz világban nagy tanulság ez, a melegszívű író és az érzelmes olvasó testvériesülése mellett. Lehet-e felemelőbb érzés annál, hogy ez a testvériesülés még 1938-ban is elérte jutalmát.

Pearl S. Buck Nobeldíja ezt igazolja.

Kázmér Ernő

Dsida Jenő:

ANGYALOK CITERÁJÁN

(Versek. — Erdélyi Szépmíves Céh)

A költő, akinek könyve csak most jutott el hozzánk, ezen a nyáron, harmincegy éves korában meghalt. Soha szomorubb, halálsejtelmekből terhesebb posthumus könyvet nem olvastunk. Akármelyik verséhez érünk, félelem, kihagyó remény, tragédia sir belőle valami maniákus küzdelem a halállal. Mint nagy mestere, Kosztolányi Dezső, aki a borzalmas rejtélyek valóságos társául szegődött, éppen olyan fürkésző kíváncsisággal próbált ez a fiatal erdélyi költő is közelebb kerülni ahhoz a nagy sötétséghez, amelybe oly korán temetkezett. A költők korai halála nem ritka eset. A mai orvostudomány bizonyára pontosan ki is tapintaná, miért van az, hogy ezek az érzések versszerződésével az élethez kapcsolódók előbb bucsuznak el a világtól azoknál, akik nem érnék rá gondolkodni, hogy illuzió-e az egész élet vagy csak börtön, amelyből korán elmenni amyi, mint amikor a javuló fegyencet hetekkel előbb engedik ki a reménytelen utcára. S most, hogy *Dsida* Jenő is előbb szabadult az élettől, itthagyván versei néhány vékony kötetét én, aki nem ismertem és soha sem láttam, úgy érzem, magam előtt látom őt. Versei kitaruló világából szinte pontosan kitudom bogozni mindazt, ami különösképen érdekelhetett felőle, akinek korai halála nagyon megdöbbenett. Alig néhány évvel ezelőtt lapoztam csak a »Nagycsütörtök« kötetében s a »Kettéhasadt óda a szerelemhez« című versének szomorú, szinte

nyirkos kételkedését máig sem felejtettem. Most itt ülök új könyve mellett, amelyet fényképe díszít s a költő nincs többé! Ahogy sorjába elmentek azelőtte járók: Kosztolányi Juhász, Somlyó, úgy ment el ez a szinte gyermekszámba menő erdélyi tanítvány is, aki még át sem tudta venni azt a gazdag örökséget, amit ez az előző nemzedék hagyott ifju költőinkre. Elment utánuk.

Még alig volt költő. Inkább valami dacos, sokat akaró, merész játékos, aki mindig csak magát vizsgálta, egyszerű napja szürke eseményeit, apró kalandjait, szeretőjét, hü kutyáját és feltételezte rólunk, akik olvastuk, hogy minden érdekelhet is minket. Ebben a feltetésben volt is valami a büszke dachból, a magamegmutatásból. Mintha azt mondta volna: ime, nekem így is szabad. Most már bátran bevallhatjuk, éppen ezzel a játékoságával, ezzel az önmaga körül kiépített, külön lírai világával szerettük őt, töretlen művészetének azzal a felfelé ivelő kedélyével, amit a gyermeki lélek szilajsága és a koravén, kis öreg sokszor fájdalmas töprengése színesített. Ezek a versek az új erdélyi líra legszöb darabjai voltak. S amikor az »Erdélyi Helikon«-ban először olvastam a »Tükör előtt« részleteit, ezt a színes, vallomásos, önéletrajzszerű nagy költeményt, beleszőve gyermekkorát, háborús olvasmányait, játszó pajtásait, majd az ifju író nekigyürkődését, a »Helikon« kört, elmélyülését.

»Költészet és kódvarázsa:

a seblázás szív hús borogatása.«

az első csókot, a sorsvállalást, a kisebbségi rendeltetést,

»Türni — a bölcsek ételén a bors.
Okulni — szükség, megbocsájtani
— [jóság,
dolgozni — ez a legnagyobb
[valóság.«

a babitsi formaművészetbe és a Kosztolányi szimbolizmusába ojtott hangszereléssel vergődő költészetének egyre biztosabb, egyre egyénibb kibontakozását, akkor ébredtem csak valóban tudatára annak, mily nehéz utja van ma az ifju költőnek, ha mesterei virtuozitása mellett is kitudja küzdeni a maga egyéni hangját, a maga klasszicitása felé törő új ösvényt.

Szerencsés Erdély! Az Áprily Lajos, a Tompa László, a Bartalis János hangján túl, olyan költőt is adott, mint az öntudatos, tiszta, erőteljes keménységében is a lélekkel vívódó Remenyik Sándor és vérző szomorúsággal gondolunk arra, mivé, hová is fejlődhetett volna a fiatalka Dsida Jenő, mikor most, a gyermeki, játszadozó mosoly tüntén elért az »Agyalok citerájá«-ig, eddig a nyugtalanságokkal, a mindennap szomorúságával mérgezett líráig, amiből a zord erdélyi sors panaszos jajja még nem hallaszott ugyan, de jelek voltak rá és lázas sorok, hogy utja a dacos, végső elszántságig sodródhatott volna.

»Valaki lépked, felfelé tart.
Bozót közt vig madársereg.
Valaki lassan felfelé tart.
Tövrisről vérharmat csepeg.
Valaki fel, a csucs felé tart,
hogy önmagát feszítse meg.«

Világirodalmi érdeklődését, az új lra felé szomjazó áhítatát mi sem jellemzi hűségesebben, hogy műfordításai során Catullusig és Georg Traklig ért. A császári Rómának ebben a modern, merész költőjében, akire századunk kimerülő lírájának fáradt impresszionizmusa Lesbián, ezen az irodalomszerető, dévaj hetérán át jutott el s a költő lelki kalandozásaiban inkább a pornográf-fiát látta meg, a mi ifju költőnk a szomorúságát pányvázza ki magának, Georg Trakliból pedig az életnek és a halálnak azt a végtelen határmezsgyéjét, ami a nagy Hölderlinnek ezt az ugyancsak fiatalon elhunyt követőjét sokszor a középkor hangulatára emlékeztette. Trakl fiatalabb volt Dsidánál, amikor a világháború elsodorta és mégis, az a pár esztendő, ami alatt az expresszionizmusnak pozitív, teremtő értéket adott, elég volt ahhoz, hogy nevét a világlíra nagy könyvében Walt Whitman mellé jegyezzék. A kis Dsidának Trakl fordításai mutatják az utat tulajdonképeni fejlődése felé:

»Isten vont a szemöldököd ivét.
Csillagok keresik éjjel, balsors
[gyermek
homlokod ivét.«

Most ez az út hirtelen elakadt. A fejlődés vonala megtört és a romantikus, régi kolozsvári temető kis parcellája fölött valóban buszszimbolum lesz majd az a csonka oszlop, ami az ifju költő emlékét sokáig őrizné.

Kázmér Ernő

Kéziratküldők figyelmébe!

A szerkesztőség kéziratokat senkinek nem ad vissza, kéziratküldők leveleire csak abban az esetben válaszol, ha írásaik azt indokolttá teszik.

1938. December

KALANGYA

12. Szám

Odgovorni urednik: — Felelős szerkesztő: RADÓ MRE

A KALANGYA minden közleményéért írója felel. — Szerkesztik:
SZIRMAI KÁROLY és DRASKÓCZY EDE

Felelős kiadó: SZIRMAI KÁROLY. Szerkesztőség és kiadóhivatal
postai cím Novi Vrbász 2 (Šečerana)

A szerkesztőség kéziratokat nem küld vissza.

Štampa Minerva D. D. nyomása — Za štampariju
odgovara — a nyomásért felel: Nagy Aleksandar